

Juho Ovaska

Murroksia ja jatkuvuutta – 1980-luku historian- tutkimuksessa ja presidentin muistelmissa

ABSTRAKTI / ABSTRACT

Artikkelissa analysoidaan 1980-lukua käsittelevän suomalaisen historian tutkimuksen ja presidentti Mauno Koiviston muistelmien pohjalta muodostuvia historiakuvia. Lähtökohdana artikkelissa on arkikäsitteeseen pohjautuva vuosikymmenjaottelu, jonka avulla tarkastellaan historian tutkimuksen kohdistumista 1980-luvun eri aihepiirien tutkimukseen. Suomalaisessa yhteiskunnassa tapahtuneita merkittäviä rakenteellisia muutoksia oli 1980-luvulla sisäpoliittisten voimasuhteiden muuttuminen, talouselämän sääntelyn ja ideologisen ajattelun muutokset sekä media-alan murros. Ulkopolitiikassa sen sijaan korostettiin jatkuvuutta. Koiviston tyyli kuvata tapahtumat muistelmissaan rauhallisina, vailla paniikkia ja kriisitunnelmia, on korostanut 1980-luvusta vallitsevaa vakauden vaikutelmaa. Muistelmissa heijastuu Koiviston ”matalan profiilin” poliittinen strategia 1980-luvun tapahtumahistorian kuvauksessa. Kansallisesta näkökulmasta vuosikymmen ei sisällä suurta dramatiikkaa syksyn 1981 presidentin virkakauden ennenaikaisen päättymisen ja syksyn 1989 kansainvälisten murrosten välisenä ajanjaksona, mutta 1980-lukua käsittelevä historian tutkimus heijastaa yhteiskunnan eri osa-alueilla tapahtuneita laaja-alaisia muutoksia. Tapahtuneiden muutosten hidastempoisuus on saanut muutokset näyttämään vakailta ja hallituilta, jolloin vuosikymmen näyttäytyy poikkeuksellisen kriisittömänä ajanjaksona Suomen 1900-luvun historiassa.

Historiankirjoitus/ historiantutkimus/ muistelmat/ Suomi/ 1980-luku/

Juho Ovaska, Turun yliopisto, juho.ovaska@utu.fi

Johdanto

Suomessa tapahtui 1980-luvulla monia laaja-alaisia muutoksia, joista muodostunut historiakuva perustuu osittain aikalaismuistoihin ja osittain historian tutkimuksen edustamiin käsityksiin. Eräs selkeä lähderyhmä aikalaismuistojen tutkimiseen on muistelmakirjallisuus.¹ Mauno Koivisto pyrki jättämään oman jälkensä historiankirjoitukseen, eli kirjallisesti esitettyyn historiatietoon, muistelmien avulla. Hän julkaisi muistelmansa presidenttikausiltaan, lähes 450-sivuisen ensimmäisen osan, vain muutama kuukausi virkakautensa päätyttyä. Yli 600-sivuinen toinen osa seurasi vuoden kuluttua.² Tässä katsausartikkelissa analysoidaan Suomen lähihistorian tutkimustilannetta 1980-luvun osalta politiikan, talouden ja median aloilla ja peilaataan Mauno Koiviston presidenttikausien muistelmissa esitettyä historiakuvaa suomalaiseen, 1980-lukua käsittelevään historian tutkimukseen.

Artikkelissa käsiteltävä aineisto on rajattu pääasiassa tutkimuskirjallisuuteen ja muistelmakirjoitukset jätetään Koiviston muistelmia lukuun ottamatta sivuhuomautuksiin. ”Vallitsevan historiakuvan” tavoittaminen tai määrittely on melko haastavaa, joten sen rakentumista tarkastellaan niistä lähteistä, joita voi pitää jollain tavalla yhteismitallisina historian tutkimuksen kannalta ja yleisön saatavilla olevana. Näin ollen artikkelissa tarkastellaan historiakuvien rakentumista ensisijaisesti julkaistuiden tutkimusmonografioiden ja väitöskirjojen kautta. Tarkoituksena ei ole esitellä kaiken kattavaa bibliografiaa tai eri tulkintojen historiallista kehitystä. Tarkasteltavana on historian tutkimuksia, joissa on kirjoitettu pääasiassa 1980-luvun historiasta tai jotka edustavat muutoin merkittävää tutkimuspanosta aikakauden tutkimukselle. Tästä syystä mainitaan muutamia tuoreita artikkeleita ulkopoliittikan historiasta, vaikka ne julkaisumuotonsa ja saatavuutensa puolesta poikkeavat muista julkaisusta.

88

Artikkelin neljässä osiossa aiheina ovat poliittisten valtasuhteiden muutosta käsittelevä historian tutkimus, taloushistorian tutkimus, median historia erityisesti yhteiskunnallisen vaikuttavuuden näkökulmasta ja Suomen ulkopoliittikan historian tutkimus. Jaottelu neljään osaan sisältää päällekkäisyyttä, mutta näin tehtävä jäsentely kuvastaa myös historian tutkimuksen kohdistumista eri teemoihin. Katsauksen pohjalta esitetään yhteenveto 1980-luvun historian tutkimustilanteesta sekä pohditaan arvovaltaisen toimijan muistelmien ja historian tutkimuksen suhdetta historiatiedon tuottamisessa.³ Tarkasteltavana oleva aikarajaus perustuu arkipuheessa tavanomaiseen vuosikymmenjaotteluun, vaikka se ei vastaakaan tapahtumahistoriallisten prosessien sisäistä logiikkaa. Jaottelu on valittu käytännölliseksi työkaluksi vallitsevien historiakuvien analysoimiseksi.

1980-luku näyttää olleen kultainen konsensuksen vuosikymmen, jota on kuvattu hyvinvoinnin ja kasvun, modernin, urbaanin teollistuneen hyvinvointivaltion, palveluyhteiskunnan ja uusliberalismin aikakaudeksi, jonne palaaminen olisi mielekästä.⁴ Mainittuihin elementteihin sisältyi laaja-alaisia yhteiskunnallisia muutoksia. Näkyvin poliittinen muutos oli Mauno Koiviston valinta presidentiksi 1980-luvun alkupuolella. Vallanvaihto herätti odotuksia sisäpoliittisista muutoksista, joihin sisältyi paradoksi: ulkopoliitikassa painotettiin ja korostettiin rikkumatonta jatkuvuutta, kun taas sisäpolitiikassa odotettiin uuden aikakauden alkamista.

Koivistoon liitetään varsinkin tämän toisen pääministerikauden (1979–1982) ajalta tunnetuksi tullut poliittinen toimintatapa ”matala profiili”, mikä toistuu muistelmissa. ”Matalan profiilin” valossa 1980-luku oli poikkeuksellisen kriisitön: ylin valtiojohto ei määritellyt asioita kriiseiksi. Kriisin määritelmässä keskeisiä elementtejä ovat arvoihin tai päämääriin kohdistuva uhka, päätöksentekoon kohdistuva

aikapaine ja huomattava epävarmuus tulevasta kehityksestä. Näiden elementtien lisäksi jostakin tilanteesta esitetty tulkinta määrittelee kriisin kehittymistä. Forsberg ja Pursiainen ovat todenneet kriisitilanteen muodostumisesta seuraavasti: ”monesti tavallisuudesta poikkeava tilanne muuttuu kriisiksi vasta, kun päätöksentekijät sen sellaiseksi määrittelevät”.⁵ Näin ollen päätöksentekijöiden tai median esittämä tulkinta ohjaa tilannetta ja siitä käytävää keskustelua. Toimijoiden rooli mahdollistaa sen, että joissakin tilanteissa tapahtumia voidaan tietoisesti pyrkiä välttämään leimaamasta kriisiksi, vaikka kaikki tarvittavat elementit olisivat olemassa ja vastaavasti joissakin tilanteissa korostaa tapahtumien kriisiluonnetta. Halukkuus tai haluttomuus korostaa tapahtuman kriisiluonnetta voi johtua päätöksentekijän tai -tekijöiden omista toimintatavoista, arvoista, intresseistä tai poliittisesta strategiasta.⁶

Muistelmia ja tulkintoja 1980-luvusta. Kuva: Juhon Ovaska

Urho Kekkosen virkakauden päättymisen oli kansallisessa kontekstissa 1980-luvun käännekohta, jonka jälkeen selkeästi erottuvia kriisinomaisia poikkeuksia 1980-luvun tapahtumahistoriassa ovat Inarin ohjus(-kriisi) ja Černobylin ydinvoimalaonnettomuus.⁷ Näitä yhdistää epäonnistuneeksi kuvattu viranomaisviestintä, joka näyttäytyy molemmissa tapauksissa suurimpana kriisitekijänä.⁸ Koivisto ei käsittele edellä mainittuja tapahtumia muistelmissaan kertaakaan kriiseinä. Hän kirjoittaa neutraalisti vain ”Inarin ohjuksesta” ja ”Černobylin onnettomuudesta”. Koivisto korosti Černobylin onnettomuuden yhteydessä, että ”pitäisi pyrkiä esiintymään arvokkaasti, eikä paniikitunnelmissa”.⁹ Viranomaisnäkökulmasta kyseessä oli onnettomuus, jonka poikkeuksellisen luonteen vuoksi siihen kohdistui suurta julkista mielenkiintoa. Kun tietoa onnettomuudesta oli niukasti saatavilla ja tiedotettava informaatio oli hyvin teknistä, niin luottamus suomalaisten viranomaisten avoimuuteen oli koetuksella.¹⁰

Edellä kerrotun nojalla voidaan päätellä, että Koivisto ilmiselvästi pyrki välttämään asioiden leimaamista kriiseiksi jo tapahtuma-aikana, mutta myös muistelmissa. Sana ’kriisi’ ei silti tyystin puutu Koiviston sanavarastosta. Tämän muistelmissa 1980-luvun ainoa ’kriisi’ oli kriisi hallituksessa vuonna 1982, jolloin Suomen Kansan Demokraattinen Liitto lopulta erosi Sorsan johtamasta hallituksesta. Koivisto ei ilmaise asiaa vakiintuneen puhekonvention mukaisella ’hallituskriisi’ ilmauksella, vaan otsikoi tapahtumat

"Kriisi näköpiirissä" ja "Kriisi laukeaa".¹¹ Vasta tiukka taloustilanne 1990-luvun alkaessa laman ja suurtyöttömyyden merkeissä johti Koiviston pohtimaan ensimmäistä kertaa vuoden 1982 hallituskriisin jälkeen käsillä olevaa 'kriisiä'.¹²

Edellä luetellut tapahtumat eivät varsinaisen tapahtumahistorian näkökulmasta ole moniltakaan osin yhteismitallisia, mutta kaikista mainituista tapahtumista on esitetty kriisi-tulkintoja myöhemmässä tutkimuksessa, jolloin tapahtumat ovat niihin liittyvien ja niistä muodostuneiden historiakuviensa osalta rinnastettavissa toisiinsa, siitäkään huolimatta, että niihin liittyisi poliittista tarkoitushakuisuutta. Edellä mainittuun kriisiin määritelmään sisältyy päätöksentekijöiden aktiivinen rooli, jolloin siihen sisältyy mahdollisuus, että 'kriisejä' käytetään poliittisesti tarkoitushakuisella tavalla. Vastaavasti se, että tapahtumia ei leimata kriisiksi, saattaa sisältää myös poliittista tarkoitushakuisuutta.

Koivisto toteaa kaksiosaisen muistelmien jälkimmäisen osan esipuheessa pitäneensä kiirettä, koska hän näki monien asioiden kaipaavan lisävalaisua. Näkökulman valintaa hän perusteli saman teoksen viimeisellä sivulla: "Olen pyrkinyt selittämään tapahtuneet omalta kannaltani katsoen parhain päin ja siinä sivussa kirkastamaan myös omaa kilpeäni. Muut tehkööt sen omasta puolestaan."¹³ Koiviston ohjenuorat kirjoittamisessa ja tuoreeltaan julkaistut muistelmat tapahtumista, jotka olivat asiakirja-aineiston osalta täysin historian tutkimuksen ulottumattomissa, ovat oletettavasti vaikuttaneet 1980-luvusta muodostuneisiin tulkintoihin. Koiviston toteamusten nojalla muistelmien yhdeksi tavoitteeksi voi ymmärtää kriisittömyystulkinnan esittämisen historian kirjoituksessa.

Uudenlaista sisäpolitiikkaa – kansalaiset odottavat muutosta

Vuoden 1979 eduskuntavaalien jälkeen Mauno Koiviston johdolla muodostettu hallitus istui siihen asti, kunnes pääministeri Koivisto valittiin vuonna 1982 tasavallan presidentiksi Urho Kekkosen erottua kesken virkakauden. Koiviston valinnan seurauksena suomalainen poliittinen kulttuuri alkoi irtautua Kekkosen valtakauden presidenttikeskeisistä toimintatavoista. Media toisti uuden aikakauden alkaneen ja Suomen siirtyneen kolmannen tasavallan aikaan.¹⁴

Historiantutkimuksessa vuosi 1982 on selkeä rajalinja. Sen jälkeisen tapahtumahistorian osalta laajasti arkistoaineistoihin pohjautuvaa poliittisen ja yhteiskunnallisen vallankäytön perustutkimusta on monilta osin vielä ohuella rajallisesta määrästä aiheita. Primääriaineistoon perustuva tutkimus on ollut Kekkosen kauteen painottuvaa ja useissa tutkimushankkeissa aikarajaus on ulottunut Kekkosen eroon syksyllä 1981.¹⁵ Kyseessä on kiinteästi kansalliseen historiaan sidoksissa oleva tulkinta, jossa rajapyykiksi nousee Suomen presidenttikeskeisen järjestelmän korkeimman viranhaltijan vaihdos. Historiantutkimus näyttää vahvistavan tätä henkilökeskeistä jaottelua.

Kun aikakausia nimetään virassa olevan henkilön mukaan, niin on selvää, että uuden viranhaltijan virkaan astuminen on käännekohta. Voidaan kriittisesti kysyä, muuttiko Koiviston valinta ratkaisevalla tavalla sitä edeltäneitä, Kekkosen kaudelle tyypillisiä ominaispiirteitä.¹⁶ Periodisointipohdinta liittyy osaltaan kahteen merkittävään historianfilosofiseen kysymykseen. Ensimmäinen kysymys on yksilön vaikutus historiassa ja toinen on keskustelu historiallisten jatkuvuuksien ja katkokosten luonteesta.

Yksilöön keskittyvänä vastauksena Mauno Koivistoon kulminoituvaa muutosta ei ole syytä pitää vuoden 1982 olosuhteissa sellaisena ratkaisevana piirteenä, joka yksistään aloittaisi uuden aikakauden. Päinvastainen väite asettaisi yksittäiselle henkilölle yliveraisen suuren historiallisen roolin, joka ylittäisi suhteellisen vakaassa länsimaisessa yhteiskuntajärjestyksessä ilmenevien yhteiskunnallisten jatkuvuuksien voiman.¹⁷ Sen sijaan presidentinvaihdoksesta väistämättä seurannutta muutosta voidaan pitää uuden aikakauden alkuna yhteiskunnan poliittisessa ilmastossa.¹⁸ Poliittisessa ilmapöyrissä tapahtunut muutos ei kuitenkaan ollut riippuvainen yhdestä persoonasta, vaan neljän ja puolen miljoonan suomalaisen tasavallan presidenttiin projisoimista mielikuvista, odotuksista ja asenteista. Nämä muuttuivat väistämättä sen myötä, että kyseisen henkilöinstituution viranhaltija vaihtui. Poliittisen elämän kannalta merkittävää oli se, että keskeiset poliittiset ja yhteiskunnalliset aikaistoimijat kokivat presidentinvaihdokseen sisältyvän yhtä henkilöä suuremman muutoksen. Näin ollen suurin muutos tapahtui suomalaisten mielissä. On huomioitava se, että jonkinlainen muutos olisi tapahtunut joka tapauksessa, riippumatta siitä, kuka Kekkonen seuraajaksi olisi valittu. Vertailun vuoksi voisikin pohtia sitä, olisiko koettu muutos ollut vähäisempi tai erilainen, jos Kekkonen seuraajaksi olisi valittu vaikkapa Jan-Magnus Jansson tai joku muu presidenttiehdokkaista. Vastaavasti Kekkonen kaudelle tyypillisten ominaispiirteiden muuttumisen kannalta Koiviston valinta oli mahdollistava tekijä, muutospotentiaali, joka alkoi realisoitua poliittisina, hallinnollisina ja yhteiskunnallisina uudistuksina Koiviston virkakauden kuluessa.

Sisäpoliittisen vallankäytön kannalta vuoden 1983 hallitusratkaisua on pidetty Suomen poliittisen järjestelmän kannalta siirtymisenä parlamentarismiin. Viittaukset siihen, että Suomi siirtyi Koiviston kaudella parlamentarismiin, ohittavat melko yleisluontoisilla toteamuksilla syvällisemmän pohdinnan parlamentarismien toimintaperiaatteista ennen Koiviston presidenttikautta, sen aikana ja sen jälkeen.¹⁹ Parlamentarismiväitteisiin yhdistyy Koiviston oma tulkinta hänen presidenttikautensa aikana toteutuneista valtiosääntömuutoksista. Oman tulkintansa mukaan Koivisto pyrki vahvistamaan parlamentaarisia piirteitä, mutta ei kuitenkaan väitä tai anna ymmärtää, että Suomessa ei olisi ollut parlamentarismia ennen hänen presidenttikauttaan.²⁰

Poliittista historiaa on yleensä kirjoitettu pääasiassa joko instituutioiden historiana tai henkilöhistoriana. Näin on myös 1980-luvun osalta tutkimuksessa. Instituutioista puolueet ovat keskeisiä toimijoita poliittisen vallankäytön historian kannalta. Niiden osalta aikakautta ovat toistaiseksi tutkineet Vesa Vares Kokoomuspuolueen historiassa *Korpivaellukselta vallan kahvaan* sekä Sami Outinen ja Jouko Marttila kokoomuksen ja SDP:n talouspoliittisia linjoja käsittelevissä tutkimuksissaan. Tytti Isohookana-Asunmaan kirjoittama Maalaisliitto-Keskustan historian viimeisimmässä julkaistussa osassa tarkastellaan puolueen historiaa syksyyn 1981 asti.²¹ Puoluehistorioissa uudet tai uusvanhat puolueet, Vihreä Liitto ja Vasemmistolitto, ovat saaneet historiateokset syntyvaiheistaan Sari Aallon ja Sirpa Puhakan kirjoittamina. Ruotsalaisen kansanpuolueen 100-vuotishistoria on toteutettu Siv Sandbergin toimittamana antologiana.²² Puoluehistorian tutkimuksesta on syytä nostaa esiin Seppo Kääriäisen väitöskirja. Vaikka sen tutkimusote ei täysin noudata historian tutkimuksen konventioita, niin tutkimuskohteena on keskustan puoluehistoriallinen kehitys vuosina 1964–2001.²³ Merkittäviä poliittisen ja hallinnollisen vallan institutionaalisia käyttäjiä, joiden historiaa on kirjoitettu 1980-luvulta osana laajempia historiahankkeita, ovat eduskunta ja valtiovarainministeriö.²⁴

Henkilöhistorioiden osalta tutkimus ei ulotu juurikaan Kekkonen virkakauden jälkeiseen aikaan. Poikkeuksena voidaan pitää Juhani Suomen Koivisto-sarjaa vuoteen 1987 asti, Aarni Virtasen Veikko

Vennamo -elämäkerta sekä Kati Katajiston tutkimusta Johannes Virolaisesta.²⁵ Kahden viimeksi mainitun osalta 1980-luku ei tosin edusta poliittisen uran huippua. Silmiinpistävää on se, että eturivin poliitikoista, puoluejohtajista, ministereistä ja muista poliittisista päättäjäistä on 1980-luvun osalta vain niukasti julkaistua historiantutkimusta. Elämäkerralliset teokset pääministereistä ja puoluejohtajista ovat enimmäkseen muistelmia, juhla- tai toimittajien kirjoittamia henkilökuvia.²⁶

Puoluekentässä ja puolueiden valtakunnallisessa kannatuksessa tapahtui merkittävä muutos vuosien 1983–1987 aikana. Samaan aikaan sijoittuu äänestysaktiivisuuden laskun alkaminen. Aiemmin neuvostovastaiseksi tuomittuna puolueena Suomen maaseudun puolue (SMP) ei ollut kelvannut hallitukseen, mutta vuoden 1983 eduskuntavaalien jälkeen SMP kelpuutettiin hallitusneuvotteluihin ja lopulta hallitukseen. SMP:n kannatus ja hallituspaikka vuoden 1983 eduskuntavaalien seurauksena, vihreän liikkeen nousu ja huomattava kannatus vuoden 1984 kunnallisvaaleissa, Suomen kommunistisen puolueen hajoaminen vuonna 1985, liberaalisen kansanpuolueen katoaminen poliittiselta kentältä sekä puolueiden jäsenmäärän laskun alkaminen kuuluvat niukasti tutkittuun 1980-luvun poliittiseen historiaan. Vuoden 1984 kunnallisvaaleista lähtien vihreä liike nousi vakavasti otettavaksi poliittiseksi voimaksi muiden puolueiden rinnalle, vaikka se ei ollut vielä järjestäytynyt puolueeksi. Sisäpoliittisen murroksen huipentumana 1980-luvusta muistetaan Kokoomuksen nousu hallituspuolueeksi 21 vuoden tauon jälkeen.²⁷

Vuoden 1983 eduskuntavaalit toivat uutta väriä hallitusvaltaan. SDP:n Puoluesihteerit Erkki Liikanen ja SMP:n puoluesihteerit Urpo Leppänen v. 1983. Kuva: CC BY-ND 4.0 Kuva: Helge Heinonen / Museovirasto / Helge Heinosen kokoelma

Puoluepolitiikassa ja presidentin vallankäytössä muutokset vaikuttavat hallituilta ja perusteellisilta. Poliittinen järjestelmä säilytti ulkoiset puitteensa, mutta ilmeisesti jokin sen toimintalogiikassa muuttui

1980-luvulta alkaen merkittävällä tavalla. Poliittisessa järjestelmässä, yhteiskunnallisessa ilmapiirissä ja arvomaailmassa sekä suomalaisten poliittisessa käyttäytymisessä 1980-luvun aikana tapahtuneessa muutoksessa on runsaasti tutkittavaa.

Talouselämän murros – politiikkaa ja elämää markkinaehtoisesti

1980-lukua on kuvattu vuosikymmeneksi, jolloin taloudellinen ehdottomuus otti ylivallan politiikasta ja politiikasta tuli ensi sijaisesti talouspolitiikkaa. Kilpailukyky, taloudellinen tehokkuus ja tuloksellisuus alkoivat määritellä elämää aiempaa voimakkaammin.²⁸

Talous- ja elinkeinoelämän muutosta 1980-luvulla on tutkittu laajasti viime vuosien aikana sekä julkisen hallinnon, yksityisyriyten, teollisuudenalojen että työmarkkinajärjestöiden näkökulmasta. Talous- ja elinkeinoelämän muutos, talouden globalisoituminen ja talousliberalismi ilmenivät 1980-luvulla erityisesti pankki- ja yrityssektorilla, joita ovat tutkineet muun muassa Markku Kuisma lukuisissa tutkimuksissaan sekä Antti Kuusterä ja Juha Tarkka Suomen Pankin historiassa.²⁹

Suomen länsi-integraatio kilpailukykyisten vientiehtojen varmistamiseksi oli huomioon otettava elementti, joka kytkeytyi Suomen ulkopoliittikkaan. Tapani Paavonen ja Juhana Aunesluoma ovat tutkineet talouden kansallisia rakenteita, länsi-integraatiota ja kauppapolitiikkaa osana talous- ja ulkopoliittikkaa. Idänkaupasta tutkimusta on kirjoittanut Pekka Sutela ja Inkeri Hirvensalo.³⁰ Nuoremmista tutkijoista on syytä nostaa esiin Markus Kari ja Saara Matala, jotka ovat antaneet taloushistorian tutkimukseen panoksen omissa väitöskirjoissaan. Matalan väitöskirja tarkastelee suomalaista telakkateollisuutta kylmän sodan aikana. Tutkimuskohteessa kiteytyy lukuisia talous- ja elinkeinoelämän rakenteellisia muutoksia, muun muassa valtion rooli teollisuus- ja teknologiapolitiikassa, rahoitusjärjestelmässä ja idänkaupassa.³¹

Karin esitys rahoitusmarkkinoiden murroksesta 1980-luvulla osoittaa rahoitusmarkkinoiden sääntelyn vapauttamisen poliittisen päätöksenteon taustoja. Kari nostaa valtiovarainministeriön historiasta 1980-luvun rahoitusmarkkinoiden vapauttamista koskevan tutkimusaukon: liberalisointi kuvataan passiivissa. Asiat tapahtuivat, eikä kukaan päättänyt niistä.³² Kari tiivistää 1980-luvun taloudellisen sääntelyn kehityksen Suomen Pankin rooliin. Suomen Pankki vapautti rahoitusmarkkinat, rahoitusmarkkinoiden sääntelyssä eurooppalainen malli sovellettiin Suomeen ja maa integroitui kansainväliseen rahajärjestelmään ennen kuin sitä koskevat poliittiset päätökset oli tehty.³³ Sami Outinen ja Jouko Marttila ovat tutkineet talouspolitiikan osalta poliittista päätöksentekoa ja siihen liittyviä puolueiden sisäisiä näkemyksiä tai niiden välisiä näkemuseroja hallituksessa ja eduskunnassa.³⁴ Ville Yliaskan tutkimus julkishallinnon kehittämistä ja markkinalogiikan soveltamisesta julkisella sektorilla yhdistää talous- ja yhteiskuntapolitiikan historiaa 1980-luvun hallintohistoriaan.³⁵ Perinteisen historiantutkimuksen ulkokehällä on Risto Rankin väitöskirja, jossa Ranki tutkii Holkerin hallituksen talouspoliittisen ministerivaliokunnan asemaa ja toimintaa sekä yleisemmin Holkerin hallituksen talouspolitiikkaa taloustieteen ja hallinnon kannalta.³⁶

Talouselämän muutoksista 1980-luvulla tärkeimpänä yksittäisenä päätöksenä Suomen rahoitusmarkkinoiden liberalisoimiseksi on nostettu kesällä 1986 tehty korko- ja pääomaliikkeiden sääntelyn purkamisen. Suomen siirtyminen vastaavalle tasolle muiden länsimaiden kanssa rahoitusmarkkinoiden rakenteessa ja kansainvälisyydessä tapahtui vuoteen 1987 mennessä.³⁷ Taloudellisen sääntelyn muutoksiin

liittyneet periaatekysymykset heijastuivat puolueiden välisessä mittelössä vuoden 1987 eduskuntavaaleja edeltäneessä julkisessa keskustelussa. Samoin idänkaupan tasapaino-ongelmat ja valuuttakurssipolitiikka jakoivat puolueita.³⁸ Rahoitusmarkkinoiden ohella toinen elinkeinoelämän kannalta suuri rakenteellinen muutos oli tutkimus- ja kehitystoimintaan panostamisen seurauksena vahvistunut teknologian kehitys. Suomessa alkoi 1980-luvulla kasvaa aiempaa merkittävämmiin teknologiateollisuutta perinteisten teollisuudenalojen rinnalle.³⁹

Edellä kuvatut muutokset ovat koskettaneet elinkeinoelämän poliittisia ja hallinnollisia rakenteita. Poliitiikan ja talouden monet yhtymäkohdat löytyivät yhteiskunnallisessa elämässä Suomen korporatiivisen järjestelmän puitteissa. Työmarkkinajärjestöt olivat 1960-luvun lopulta lähtien tottuneet neuvottelemaan sellaisistakin asioista, jotka edellyttivät hallituksen ja eduskunnan myötävaikutusta. Suomessa muodostunut niin sanottu kolmikantamalli yhdisti talouden ja politiikan rakenteet monin tavoin. Merkittävänä valtarakenteena on pidetty etujärjestöiden yhteyttä poliittisiin puolueisiin.⁴⁰ Etujärjestöt ovatkin olleet innokkaita teettämään järjestöhistorioita, joissa 1980-luvun tapahtumat ovat olleet tutkimuskohteena, muun muassa: SAK, STK, Teollisuuden keskusliitto, Elinkeinoelämän valtuuskunta, Paperiliitto, Metsäliitto ja Metallityöväenliitto.⁴¹ Liitto- ja etujärjestötoiminnasta yleisemmällä tasolla historian tutkimusta ovat tehneet muun muassa Maiju Wuokko, Olli Korhonen, Anders Blom ja Sakari Siltala.⁴²

Talous-, etujärjestö- ja yrityshistorian tutkimusta on tehty monipuolisesti 1980-luvun tapahtumista. Yleinen perustulkinta on se, että 1980-luvulla raha-, talous-, ja kilpailukykyajattelu ottivat vähintäänkin erävoiton hyvinvointivaltioideologiasta. Murros heijastui monille elämäniloille.⁴³ Kokonaisuvaan elinkeinoelämän rakenteellisesta muutoksesta sisältyy tiukasti säännellyn valtiokeskeisen järjestelmän hajautumisen seurauksena vaikutus- ja päätösvallan sirpaloituminen 1980-luvun aikana. Abstraktimmalla tasolla 1980-luvun raha- ja talouspolitiikan murrokseen kytkeytyy arvomaailman muutos, jota ei ole syvällisesti historian tutkimuksessa käsitelty. Osittain arvomaailmoiden ja ideologioiden muutos kytkeytyy samaan tutkimusaukkoon edellisen teeman, eli yhteiskunnallisen vallankäytön ja poliittisen järjestelmän sisäisten muutoksen, kanssa.

Media-alan vapautuminen – poliitikkojen koettelemus

Koiviston presidenttiys on tulkittu murrokseksi ja irtioksi Kekkosen kaudesta erityisesti Suomen sisäpolitiikassa. Ensimmäisenä merkinä uuden aikakauden alusta on pidetty vuonna 1981 ilmestynyttä *Tamminiemen pesänjakajia*, joka on nähty käännekohtaksi ainakin suomalaisen poliittisen journalismin historiassa. Käännekohtaan tiivistyivät odotukset yhteiskunnallisen ilmapiirin ja poliittisen keskustelun vapautumisesta sekä poliittisen vallankäytön tapojen muutoksesta.⁴⁴ Tamminiemen pesänjakajien ansioksi on tulkittu poliitikkojen ja toimittajien välisen kytköksen heikentyminen. Sen on tulkittu olleen toimittajien pesäero poliitikkoihin. Mediassa alettiin kirjoittaa poliitikoista aiempaa kriittisemmin välittämättä poliitikkojen julkisuuskuvaan tai journalististen tiedonhankintasuhteiden kärsimisestä. Tämän on tulkittu tarkoittaneen journalistisen integriteetin suurempaa arvostusta.⁴⁵

Muuttuvien poliittisten ja taloudellisten rakenteiden ohella suomalaisessa yhteiskunnassa tapahtui 1980-luvun aikana kulttuurinen muutos, johon yhdistyi monia piirteitä, kuten yhtenäiskulttuurin aikakau-

den päättyminen, auktoriteettien rapistuminen ja individualistisen kulttuurin vahvistuminen. Yhtenä rakenteellisena tekijänä edellä mainituille ilmiöille voidaan pitää media-alan murrosta, joka tapahtui 1980-luvulla. Media-alalla alkoi 1980-luvulla sekä määrällinen että laadullinen muutos, joka muutti perinteistä asetelmaa.

Uusien medioiden, kuten kaupallisten radio- ja televisiokanavien synty ja vakiintuminen 1980-luvun kuluessa rikkoivat Yleisradion, Helsingin Sanomien ja Uuden Suomen valtakunnallista ja usein poliittisesti sitoutuneiden maakuntalehtien paikallista informaation välittämisen ylivaltaa Suomessa.⁴⁶ Yhteiskunnalliset vaikuttajat ja poliitikot olivat aiemmin kyenneet määrittelemään paremmin yhteiskunnallisen keskustelun asialistaa, mutta uudessa tilanteessa mediat kilpailivat sekä keskenään että vanhojen medioiden kanssa yleisön suosioista, mikä heikensi yhteiskunnallisen keskustelun hallittavuutta. Yhtenäinen yleisö alkoi hajaantua eri medioiden kuluttajaryhmiksi ja koko keskustelu pirstaloitui vaikeasti hallittavaksi. Uusi asetelma vahvisti medioiden ja toimittajien yhteiskunnallisen keskustelun portinvartija-asemaa ja aiempaa kriittisempi ote suhteessa poliittikkoihin ja yhteiskunnalliseen valtaan alkoivat näkyä julkisuudessa.⁴⁷

Kehitys ei ollut kuitenkaan aivan yksiviivaista. Koiviston tultua valituksi presidentiksi monet toimittajat olivat jo ehtineet toivoa presidentin ja lehdistön suhteen muuttuvan aiempaa vapaammaksi, mutta presidenttinä Koivisto ilmoitti pitävänsä kiinni presidentti-instituution arvovallasta julkisuus- ja media-suhteessa. Koivisto pyrki ensimmäisinä virkavuosina rajoittamaan erityisesti julkisuudessa käytävää ulko- ja turvallisuuspoliittista keskustelua. Päätoimittajakunta sai Suomen tietotoimiston kautta presidentin paimenkirjeen, jossa hän halusi kiinnittää median edustajien huomiota ulkopoliittikkaa koskevaan uutisointiin.⁴⁸

Johtavat poliitikot eivät ihastuneet median vahvistuvaan rooliin yhteiskunnallisen keskustelun suunnan määrittäjinä. Pääministeri Sorsa puhui SDP:n puoluekokouksessa vuonna 1984 infokratiasta, jolla hän viittasi siihen, kuinka tiedotusvälineistä oli tullut valtainstituutio. Koivisto puhui toimittajista huomiota herättävästi sopulilaumana, kun hän havaitsi toimittajien toistavan kriitikkömästi yksittäisen toimittajan tulkintaa.⁴⁹

Signaalit muutoksesta olivat selviä ainakin toimittajien näkökulmasta. Helsingin Sanomissa päätoimittajakunta ymmärsi poliitikkojen hädän, mutta poliitikkojen asemaa se ei helpottanut.⁵⁰ Johtavat poliitikot ja virkamiehet joutuivat todistamaan tiedotusvälineiden toimintatavoissa tapahtuvaa muutosta 1980-luvun puolivälissä varsin konkreettisesti muuttamaan otteeseen. Näitä olivat edellä mainitut tapaukset: Inariin harhautunut neuvostoliittolainen maaliohjus ja Černobylin ydinvoimalaonnettomuus. Maaliohjuksen mahdollisesta harhautumisesta Suomen alueelle ei ilmoitettu suomalaisille viranomaisille ja tieto tapauksesta tuli norjalaisilta. Tästä runsaan vuoden kuluttua Neuvostoliitto jätti informoimatta Ukrainan neuvostotasavallassa tapahtuneesta ydinvoimaonnettomuudesta. Asia paljastui vasta useiden päivien kuluttua länsimaissa mitatuista poikkeuksellisen korkeista säteilyarvoista. Molemmissa tapauksissa suomalaisia virkamiehiä ja poliitikkoja syytettiin puutteellisesta tiedotuksesta.⁵¹

Tiedotusvälineiden ja politiikan suhteen muuttumisesta on sekä yksittäisiä tiedotusvälineitä että koko alaa koskettavaa tutkimusta kiitettävästi. Valtakunnan ykkösmedioista Helsingin Sanomat ja Yleisradio ovat teettäneet tai olleet historian tutkimuksen kohteena. Yleisradion tutkimus ulottuu vuoteen 1996, jolloin yhtiön historiasarja on julkaistu. Virallisen historian lisäksi Paavo Oinonen on julkaissut tuoreen tutkimuksen Yleisradion palvelutarjonnan historiasta. Helsingin Sanomien historiahanke sisältää

omat teokset yrityshistoriasta, henkilöhistoriasta sekä uutishistoriasta.⁵² Suomen kuvalehden 100-vuotishistoria on sen nauttiman yhteiskunnallisen arvostuksen kannalta merkittävä mediakohtainen tutkimus.⁵³ Uusien mediakanavien syntymistä 1980-luvulla ovat tutkineet Pentti Kempainen ja Heikki Uimonen kaupallisen radion historioissa, Heikki Hellman ja Maiju Kannisto television kolmoskanavan historiaa ja television kaupallistumista.⁵⁴

Median yhteiskunnallista vaikutusta, suhdetta politiikkaan, toimittajien ja poliitikkojen suhteita yhteiskunnallisina toimijoina, vallankäyttäjinä ja institutionaalisina rakenteina ovat väitöskirjoissaan tutkineet Ville Pitkänen, Erkkä Railo ja Mari K. Niemi. Pitkäsen tutkimusaiheena olivat television vaaliohjelmat, Niemen tutkimus keskittyi naisten nousuun poliittisiksi johtajiksi ja Railo mediassa esiintyviin sukupuolirooleihin politiikassa. Ville Pernaa on tutkinut yleisemmin politiikan mediajulkisuutta sekä televisio-uutisten historiaa.⁵⁵ Esko Salminen on tutkinut 1980-luvulla alkanutta mediavallan aikakaudeksi nimettyä muutosta ja median institutionaalista vallankäyttöä.⁵⁶

Median historia 1980-luvulla on kiinnostanut varsinkin sähköisten viestimien aiheuttaman muutoksen vuoksi. 1980-luvulla alkunsa saanut muutos on osoittautunut perinpohjaiseksi, mikä selittää osaltaan politiikan julkisuuden ja median historiaan kohdistunutta kiinnostusta ja tiedon tarpeita. Se on ollut tutkijoiden mielenkiinnon kohteena monipuolisesti niin poliittisen historian, mediatutkimuksen kuin kulttuurihistorian näkökulmista.

Horjumaton ulkopoliittinen jatkuvuus

Suomen ulkopoliittikan historiaa ja ulkopoliittista päätöksentekoa 1980-luvun osalta on tutkittu lähinnä laajempina kokonaisuuksina osana koko kylmän sodan historiaa tai Suomen ulkopoliittista päätöksentekoa ja Suomen kansainvälisen aseman muutosta kylmän sodan aikana. Toisen maailmansodan jälkeisestä ulkopoliittikan historiasta ovat tehneet yleisesityksiä erilaisin painotuksin muun muassa Osmo Apunen, Jorma Kallenautio, Alpo Rusi, Jukka Seppinen, Juhani Suomi, Jukka Tarkka ja Pekka Visuri.⁵⁷ Mainitut tutkijat käsittelevät 1980-lukua laajempien tutkimustensa osana, mutta 1980-luku ei ole ollut pääasiallisena kohteena, lukuun ottamatta Juhani Suomen Koivisto-tutkimuksia.

Ulkopoliittikkaa sivuavana erityiskysymyksenä on tutkittu Suomen länsi-integraatiota. Sitä ovat tutkineet jo taloushistorian kohdalla mainitut Tapani Paavonen, Juhana Aunesluoma ja tuoreimpana Olli Korhonen.⁵⁸ Idänkaupasta ovat kirjoittaneet Inkeri Hirvensalo ja Pekka Sutela.⁵⁹ Suomen ulkopoliittikkaan keskittyvää perustutkimusta 1980-luvulta ei ole liiemmästi kirjoitettu. Marjo Uutelan väitöskirja Saksan yhdistymiskysymyksestä Suomen ulkopoliittikassa ja Heikki Rausmaan väitöskirja Suomen ja Viron diplomaattisuhteista 1980-luvun lopulla ovat yksiä harvoista monografioista tältä alalta.⁶⁰ Monografioiden vähäisestä määrästä johtuen 1980-luvun ulkopoliittikan historiantutkimuksessa suhteellisesti merkittävinä kontribuutioina alan tutkimustilanteeseen voidaan pitää Louis Clercin ja Katja Valaskiven artikkeleita julkisuusdiplomatiasta, Veera Mitznerin artikkelia Suomen länsi-integraatiosta sekä Suvi Kansikkaan ja Juha-Matti Ritvasen artikkeleita Suomen ja Neuvostoliiton suhteista 1980- ja 90-lukujen vaihteessa.⁶¹

Mainituista artikkeleista kaikki artikkelit Mitznerin tutkimusta lukuun ottamatta keskittyvät 1980- ja 90-lukujen vaihteen tapahtumiin. Koiviston presidenttikausi kokonaisuutena on toistaiseksi jäänyt vähälle huomiolle itsenäisenä tutkimuskohteena ulkopoliittikan historiassa. Tutkijoiden sijasta ulkopoliittikan

historiassa kynää ovat pitäneet kädessä erityisesti ulkoasiainhallinnon virkamiehet, jotka ovat arvioineet tapahtumia omasta kokemus- ja asiantuntemusperspektiivistä.⁶²

Suomen ulkopoliitiikan 1980-luvun historian tutkimuksessa yksi keskeinen tulkinnallinen erimielisyys kiteytyy siihen, muuttuiko Suomi dramaattisesti Koiviston valtaannousun myötä vai jatkuivatko kylmän sodan ajan käytännöt Neuvostoliiton hajoamiseen asti sellaisina, mitä ne olivat Kekkonen kaudella ilmenneet. Historiatulkintojen osalta yksi keskeisimmistä tulkintaerimielisyyksistä liittyy siihen, milloin ulkopoliittiset näkökohdat, eli lähinnä Neuvostoliitto ja YYA-sopimus niihin liitettynä epiteetteineen, lakkasivat vaikuttamasta sisäpoliittisiin ratkaisuihin Suomessa.⁶³ Kysymys on kansallisen itseymmärryksen kannalta keskeinen. Historiakuvien muodostumisessa täytyy muistaa, että aikalaiset ovat toimineet oman aikansa reunaehtojen puitteissa ja tavoitelleet poliittisia päämääriä käytettävissä olevin keinoin, mitä ne sitten kulloinkin olivat. Neuvostoliiton suhteen se saattoi tarkoittaa itse-ennakointia ja varman päälle luovimista erilaisten tietojen, huhujen ja ennako-oletusten ristiaallokossa.⁶⁴ Jälkikäteen ihmisillä on tietysti taipumus selittää omaa toimintaa loogiseksi kokonaisuudeksi lopputuloksesta käsin, jolloin aikaistoimijoiden vahva rooli väistämättä vaikuttaa vallitseviin käsityksiin 1980-luvun ulkopoliitiikan historiasta.

Esimerkiksi Max Jakobsonin tulkinnan mukaan ulkopoliittisia näkökohtia ei tarvinnut ottaa huomioon ensimmäistä kertaa sotien jälkeen hallitusta muodostettaessa vuonna 1987 Holkerin johtaman sinipunahallituksen muodostamisen yhteydessä, jolloin Kokoomuksesta tuli hallituspuolue kahdenkymmenen vuoden tauon jälkeen.⁶⁵ Täysin yksiselitteinen Jakobsonin tulkinta ei ole. Keskustan silloinen puoluesihteeriksi Seppo Kääriäinen on kuvannut, kuinka Neuvostoliittoa informoitiin ennakkoon mahdollisista hallituskuvioista. Kaavailut Keskustan ja kommunistien hallituksesta ulos jättämisestä olivat herättäneet Moskovassa huolta: ulkopoliittiset heijastusvaikutukset olisivat mahdollisia.⁶⁶ Kääriäisen kertoma informointi kuvastaa sitä, kuinka Neuvostoliiton reaktio ei ollut yhdentekevä, mutta toisaalta ei myöskään ratkaiseva. Kokoomuksen puoluehistoriassa Vesa Vares osoittaa, kuinka ristiriitaista tietoa neuvostoliitolaisilta tuli ja kuinka niiden ristiriitaisten tietojen valossa hallitusneuvotteluihin varauduttiin.⁶⁷

Muiden kuin historiantutkijoiden esittämistä tulkinnoista huomionarvoisia ovat ulkopoliitiikan tutkijoiden esittämät tulkinnat. Muun muassa Vilho Harle, Sami Moisio, Christer Pursiainen ja Tuomas Forsberg ovat osallistuneet omista tutkimuksellisista lähtökohdistaan keskusteluun, jossa pohditaan Suomen ulkopoliittisen aseman muuttumista Koiviston presidenttikauden aikana.⁶⁸

Yleisluonnehdintana Koiviston ensimmäinen presidenttikausi näyttäisi olleen Suomen ulkopoliitikassa horjumattomasti Paasikiven–Kekkonen linjalla jatkunutta harmonista yhteiseloa aina siihen asti, kunnes mullistavat tapahtumat vyöryivät syksystä 1989 alkaen suomalaisten eteen. Tällä hetkellä vallitsevat tulkinnat 1980-luvun ulkopoliitikasta perustuvat suurelta osin aikalaismuistelijoitten ja toimittajien tekemiin kuvauksiin. Yhteistä useimmille kuvauksille on ollut ulkopoliittisen linjan jatkuvuuden painottaminen. Ulkopoliitiikan kytkös kansalliseen identiteettiin luo syvää jatkuvuutta.⁶⁹ Ulkopoliitikassa jatkuvuus on eräänlainen itseisarvo ja samalla sen vaikutus kansalliseen identiteettiin lienee merkittävämpi kuin muilla artikkelissa vertailluilla teemoilla.

Vakaa ja kriisitön – 1980-luku historiantutkimuksen kohteena

Läpileikkaus tämän hetkisestä tutkimustilanteesta Suomen 1980-luvun historiassa heijastelee useita historiantutkimuksen kannalta mielenkiintoisia ilmiöitä. Koiviston presidenttikauden muistelmat antavat varsin eheän ja hallitun kuvan 1980-luvusta. Välittömästi kansallista suvereniteettia koetelleet uhkakuvat puuttuvat tai niitä ei ainakaan korosteta politiikkaa määrittävinä tekijöinä. Toisaalta huomio alkoi kiinnittyä uudenslaisiin uhkakuviin, kuten ympäristökatastrofeihin, mutta suuren yleisön kannalta ne jäivät 1980-luvulla vielä marginaalisiksi ilmiöiksi.

Tutkimustilanne eri aihepiireissä noudattelee poliittisen vallankäytön jakolinjoja, mutta hieman toisin kuin saattaisi olettaa. Sisä- ja ulkopoliittikan ydinalueille kuuluvat poliittisen vallankäytön aiheet ovat selvästi vähemmän tutkittuja kuin vaikkapa talous-, elinkeinoelämä-, media- ja yrityshistoriat. Ehkä Koiviston muistelmat ja muu laaja muistelmakirjallisuus on tarjonnut riittävästi tietoa aikakauden tapahtumista ja vastannut yleisön kysyntään monilta osin sisä- ja ulkopoliittikan historiasta. Yksittäinen arvovaltainen muistelija on kirjoittanut 1980-luvusta melko tyynen historiakuvan jonka laaja, joskin paikoitellen poukkoileva kerronta on tyydyttänyt tiedontarpeen suhteellisen pitkäksi aikaa. Ongelmallisena kysynnän puutetta täytyy pitää kuitenkin silloin, kun tuollaisen kuvan ajatellaan olevan virheetön tai kokonaisvaltainen. Koiviston ohella lukuisat muut poliitikot, virkamiehet ja liike-elämän edustajat ovat käsitelleet muistelmissaan 1980-lukua,⁷⁰ mutta presidentin esittämät tulkinnat ovat omassa sarjassaan yhteiskunnallisessa ja poliittisessa arvostuksessa.

Poliittisen historian tutkimuksessa painopiste on ajallisesti selvästi varhaisemmissa ajoissa kuin talous- ja elinkeinoelämän tai median historian tutkimuksessa. Tämä on sikäli paradoksaalista, että keskusteltaessa historiantutkimuksen yhteiskunnallisesta merkityksestä nimenomaan talous- ja teknologia-keskeisen maailmankuvan korostuessa historiantutkimus nähdään helposti ”hyödyttömänä puuhasteluna”.⁷¹ Asia on tietysti tulkinnanvarainen. Toisaalta voi ajatella, että historiantutkijat ovat omalta osaltaan vastanneet yhteiskunnalliseen tarpeeseen tuottaen tietoa teknologian ja talouden historiasta, mutta samalla tulleet vahvistaneeksi talous- ja teknologiavetoisuutta historiantutkimuksessa. Tässä voi myös nähdä historiantutkimuksen, ehkä osittain tiedostamattoman, pyrkimyksen oikeuttaa omaa asemaansa yhteiskunnallisena, sosiaalisena ja kulttuurisena instituutiona talous- ja teknologiapainotteisen maailmankuvan puristuksessa. Osaltaan samaan suuntaan vaikuttanee tutkimusrahoittajien preferenssit, joiden valossa Suomen poliittisen historian tutkimus ei sellaisenaan vaikuta kovin vetovoimaiselta.

Vallitsevan tutkimustilanteen ja 1980-luvun historiantutkimuksen merkittävimmille tutkimusaukoille toisena syynä voisi ajatella olevan vuosikymmenen kiihkottomuus. Ylin poliittinen taso 1980-luvulla ei ole tutkimuskohteena läheskään samalla tavalla tunteita herättävä, mitä sodanjälkeiset vuodet ja vuosikymmenet: 1980-lukuun ei sisälly suurta draaman tuntua. Toisaalta on syytä muistaa 1990-luvulla käytyä historiadebattia, jossa pohdittiin ja tulkittiin Suomen paikkaa kylmän sodan päättymisen jälkeisissä rähmällään olon traumoissa. Tässä debatissa 1980-luvun tapahtumat näyttivät monin tavoin kiihkottomammilta verrattuna edeltäneisiin vuosikymmeniin ja ovat osin ehkä tästäkin syystä jääneet historiantutkimuksessa vähemmälle huomiolle. Sen sijaan 1980- ja 90-lukujen vaihde ja sen tapahtumat ovat olleet tutkimuskohteena kiinnostavampia, vaikka 1980-luvun historiantutkimuksessa on vielä monin paikoin aukkoja. Tasalaatuinen vuosikymmen ei vedä puoleensa tutkijoita samalla tavalla kuin sota, kriisit, vallan-

kumoukset tai muut vastaavat suuret käännteet, kuten näyttäisi olevan laita 1980-luvun sisä- ja ulkopoliittikan tutkimuksessa. Vares on todennut historian radikaali-ilmiöiden ylikorostuvan herkästi julkisuudessa.⁷² Historiantutkimuksessa toimii sama logiikka – suuret käännteet ja radikaali-ilmiöt ovat lähes ehtymätön lähde historiantutkimukselle. Kun omakohtainen muistikuva merkittävän historiallisen tapahtuman hetkeltä on sosiaalisesti jaettavissa, niin on selvää, että käännekohdat herättävät suurempaa mielenkiintoa, kuin kriisittömän ajan tieto vaikkapa eduskunnan päättämästä eläkelainsäädännöstä tai puolustustarvikehankinnasta, olkoonpa kuinka merkittäviä hyvänsä.

Tämän hetkisen tutkimustilanteen valossa 1980-luku näyttäytyy muutospainotteisena talous- ja elinkeinoelämän, median ja teknologian aloilla. Jatkuvuus puolestaan korostuu poliittisen järjestelmän rakenteissa ja sisällössä etenkin ulkopoliitikassa. Vaikka talouselämän, sisäpolitiikan ja media-alan historiantutkimuksissa 1980-luku näyttäisi olleen muutoskeskeinen, niin tapahtumakuluista muodostuneissa historiakuviissa ei heijastu paniikkitunnelmat tai kriisit. 1980-luvun muutokset näyttävät hallitulta ja varmoilta. Koiviston muistelmia lukiessa ja tulkitessa on tietysti muistettava, että kyseessä on poliitikon muistelmät. Niissä näyttäisi johdonmukaisesti jatkuneen Koiviston ”matalan profiilin” poliittisen strategian noudattaminen, vaikka suhteellisen tuoreiden ja luottamuksellisten tietojen julkaisemista poliittisesti aroista aiheista presidentin muistelmissa voi sinänsä pitää huomattavana avauksena.

Pysyvyydestä ja hallituista, tai ainakin hallitun tuntuista, muutoksista heijastuu vaikutelma 1980-luvusta rauhallisena ja kriisittömänä ajanjaksona. Vaikutelma korostuu varsinkin, kun 1980-lukua vertaa edellisiin vuosikymmeniin. Toisen maailmansodan jälkeisiltä vuosikymmeniltä löytyy useita kriisejä, jolloin sisä-, ulko- ja talouspolitiikka olivat vuorotellen ”kriisissä”. Tunnetuimpia lienevät vaaran vuodet, yöpakkaskriisi, noottikriisi, poikkeuslaki ja hätätilahallituksen synty.⁷³ Toisiaan seuranneiden kriisien jälkeen 1980-luvun seesteisyys vahvistaa historiakuvaa vuosikymmenestä hyvinvoinnin ja vakauden kautena.

Kriisien ja niin sanottujen suurten käännteiden korostumisen rinnalla historiantutkijoilla olisi kykyä kaivaa esiin murroksia edeltävistä ajanjaksoista hiljaiset muutokset ja esittää niistä historialliseen kontekstiin asetettu tulkinta. Rauhalliselta näyttävä 1980-luku on jäänyt mielenkiinnonkohteena jalkoihin verrattuna sitä seuranneisiin suuriin mullistuksiin, kuten niin sanotun kylmän sodan päätyminen ja 1990-luvun talouslama. Suurten mullistusten historiallisten taustojen ymmärtämiseksi olisi hedelmällistä tehdä synteisiä tarkastelemalla pidemmän aikavälin muutoksia.

Poliittisen historian kannalta 1980-luvun tutkimuksen haasteena on kriisittömyyden sekä talous- ja teknologiapainotteisuuden lisäksi ajallinen läheisyys. Kun laaja joukko aikalaistoimijoita on itse mukana yhteiskunnallisessa keskustelussa, niin tulkintojen uudelleenarviointi voi muodostua vaikeaksi etenkin silloin, jos aikalaismuistikuvat poikkeavat tutkijoiden esittämistä tulkintoista.⁷⁴ Tutkijoiden ja aikalaistoimijoiden välisiltä dramaattisilta tulkintaeroilta on 1980-luvun poliittisen historian tutkimuksessa välttytty historiantutkijoiden keskittyessä Kekkonen kauteen tai vähemmän poliittisesti tunteita herättäviin teemoihin. Asetelma on vahvistanut 1980-luvun kriisittömyyttä historiantutkimuksessa. Sen enempää itse tapahtumahistoria kuin niistä esitetyt tulkinnatkaan eivät ole toistaiseksi johtaneet suuriin debatteihin tai kriiseihin. Ehkä ajallisen läheisyyden vuoksi 1980-lukua ei ole koettu vielä riittävän paljon historiaksi. Näin ollen 1980-luku on ollut kriisitön vuosikymmen sekä aikalaisille että tutkijoille niin historiantutkimuksen kuin muistelmien valossa.

Lähteet

Artikkelit ja kirjallisuus

Aalto, Sari. Vaihtoehtopuolue. Vihreän liikkeen tie puolueeksi. Into, Helsinki 2018.

Andersson, Marja. Ajan haasteet historialliselle sosiologialle. Teoksessa Marja, Andersson, & Anu-Hanna, Anttila & Pekka, Rantanen (toim.) Kahden muusan palveluksessa. Historiallisen sosiologian lähtökohdat ja lähestymistavat. Historia Mirabilis 4. Turun historiallinen yhdistys, Turku 2005.

Apunen, Osmo. Linjamiehet. Paasikivi-seuran historia. Tammi, Helsinki 2005.

Arrakoski, Olli & Koivisto, Tellervo & Lindblom, Seppo & Kalela, Jaakko (toim.) Kyllä se siitä! Mauno Koiviston ensimmäiset kahdeksan vuosikymmentä. Tammi, Helsinki 2003.

Aunesluoma, Juhana. Vapaakaupan tiellä. Suomen kaupp- ja integraatiopolitiikka maailmansodista EU-aikaan. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2011.

Ben-Menahem, Yemima. Historical Necessity and Contingency. Teoksessa Aviezer, Tucker (toim.) A Companion to the Philosophy of History and Historiography. Wiley & Blackwell, Chichester 2009.
<https://doi.org/10.1002/9781444304916.ch9>

Bergholm, Tapio. Laatua ja vapaa-aikaa. Tulopolitiikan aika II. Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö vuodesta 1977. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2018.

Blom, Anders. Taloudelliset eturyhmät politiikan sisäpiirissä. Tutkimus liike-elämän poliittisesta vaikuttamisesta kolmikantaisessa Suomessa 1968–2011. Turun yliopiston julkaisuja Sarja C, Osa 454. Turun yliopisto, Turku 2018.

Blåfield, Antti & Vuoristo, Pekka. Kun valta vaihtui. Mitä todella tapahtui presidentinvaaleissa 1982. Kirjayhtymä, Helsinki 1982.

Blåfield, Antti & Pekka Vuoristo. Kalevi Sorsan suuri rooli. Kirjayhtymä, Helsinki 1985.

Blåfield, Antti. Loistavat Erkot. Patruunat ja heidän päätoimittajansa. Otava, Helsinki 2014.

Burrow, John. A history of histories. Epics, chronicles, romances and inquiries from Herodotus and Thucydides to twentieth century. Penguin Books, Lontoo 2009.

Clerc, Louis & Valaskivi, Katja. “Propaganda rebranded? Finland’s international communication from the Kantine committee to the Mission for Finland report.” International Journal of Cultural Policy 24, no. 5 (2018): 1–13. <https://doi.org/10.1080/10286632.2018.1533004>

Clerc, Louis. “Variables for a history of small states’ imaging practices. The case of Finland’s “international communication” in the 1970s–1980s.” Place Branding and Public Diplomacy 12, no.2 (2016): 110–123. <https://doi.org/10.1057/s41254-016-0008-8>

Ennelin, Esa. Teoksessa Tuomas, Forsberg & Christer, Pursiainen & Raimo, Lintonen & Pekka, Visuri (toim.) Suomi ja kriisit. Vaaran vuosista terrori-iskuihin. Gaudeamus, Helsinki 2003.

Forsberg, Tuomas & Pursiainen Christer, Suomalainen kriisipäätöksenteko. Teoksessa Tuomas, Forsberg & Christer, Pursiainen & Raimo, Lintonen & Pekka, Visuri (toim.) Suomi ja kriisit. Vaaran vuosista terrori-iskuihin. Gaudeamus, Helsinki 2003.

Hallberg, Pekka & Martikainen, Tuomo & Nousiainen, Jaakko & Tiikkainen, Päivi. Presidentin valta. Hallitsijanvallan ja parlamentarismin välinen jännite Suomessa 1919–2009. WSOY, Helsinki 2009.

Hannikainen, Matti. Lampionvarresta näyttöpäätteelle. Teoksessa Kai, Häggman & Pirjo, Markkola & Markku, Kuisma & Panu, Pulma (toim.) Suomalaisen arjen suuri tarina. WSOY, Helsinki 2010.

Harle, Vilho & Moision, Sami. Missä on Suomi? Kansallisen identiteettipolitiikan historia ja geopolitiikka. Vastapaino, Tampere 2000.

Heikkinen, Sakari & Tiihonen, Seppo. Hyvinvoinnin turvaaja. Valtiovarainministeriön historia 3. Edita, Helsinki 2010.

Hellman, Heikki. Koko illan ilo? Kolmoskanava ja television kaupallistuminen Suomessa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2011. <https://doi.org/10.21435/ht.258>

Hirvensalo, Inkeri & Sutela, Pekka. Rahat pois bolševikeilta. Suomen kauppa Neuvostoliiton kanssa. Siltala, Helsinki 2017.

Holopainen, Kauko. Harri Holkeri. Kahden presidentin mies. Kirjayhtymä, Helsinki 1989.

Häikiö, Martti. Reikäkorttimodeemista tiedon valtatielle. Suomen datasiirron historia. Datatie, Helsinki 1995.

101

Häikiö, Martti. Alkuräjähdyks. Radiolinja ja Suomen GSM-matkapuhelintoiminta 1988–1998. Edita, Helsinki 1998.

Häikiö, Martti & Aunesluoma, Juhana. Nokia Oyj:n historia 1. Fuusio. Yhdistymisten kautta suomalaisiksi monialayritykseksi 1865–1982. Edita, Helsinki 2001.

Häikiö, Martti. Nokia Oyj:n Historia 2, Sturm und Drang. Suurkaupoilla eurooppalaiseksi elektroniikkayritykseksi 1983–1991. Edita, Helsinki 2001.

Häikiö, Martti. Historia ja väärät profectat. Kirjoituksia Suomen historian kipupisteistä. Edita, Helsinki, toinen painos, 2008.

Hämäläinen, Unto. Suomi Orwellin vuonna 1984. HS kirjat, Helsinki 2011.

Hämäläinen, Unto. Koiviston mediasuhteet. Teoksessa Seppo, Lindblom & Pekka Korpinen (toim.) Merkillinen Mauno. Otava, Helsinki 2019.

Isohookana-Asunmaa, Tytti. Maalaisliitto-Keskustan historia 5. Virolaisen aika. Maalaisliitosta Keskustapuolue 1963–1981. WSOY, Helsinki 2006.

Jakobson, Max. Vallanvaihto. Havaintoja ja muistiinpanoja vuosilta 1974–92. Otava, Helsinki 1992.

Jakobson, Max. Tilinpäätös. Otava, Helsinki 2003.

Jensen-Eriksen, Niklas & Kuorelahti Elina. Suuri Affääri. Helsingin Sanomien yrityshistoria 1889–2016. Siltala, Helsinki 2017.

- Kaartinen, Marjo & Korhonen, Anu. Historian kirjoittamisesta. Kirja-Aurora, Turku 2005.
- Kalela, Jorma. Historiantutkimus ja historia. Gaudeamus, Helsinki 2000.
- Kalela, Jorma. ”History Making. The Historian as Consultant.” *Public History Review* 20 (2013): 24–41. <https://doi.org/10.5130/phrj.v20i0.3631>
- Kallenautio, Jorma. Suomi kylmän rauhan maailmassa. Suomen ulkopoliittikka Porkkalan palautuksesta 1955 Euroopan unionin jäsenyyteen 1995. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2005.
- Kannisto, Maiju. Ohjelmayhtiöstä ”merkintekijäksi”. MTV ja kaupallisen television tuotantokulttuurin muutos Suomessa 1980-luvulta 2000-luvulle. Turun yliopiston julkaisuja Sarja C Osa 461. Turun yliopisto, Turku 2018.
- Kansikas, Suvi. ”Dismantling the Soviet Security System. Soviet–Finnish Negotiations on Ending Their Friendship Agreement, 1989–91.” *The International History Review* 41, no. 1 (2017): 1–22. <https://doi.org/10.1080/07075332.2017.1398177>
- Kari, Markus. Suomen rahoitusmarkkinoiden murros 1980-luvulla. Oikeushistoriallinen tutkimus. Into, Helsinki 2016.
- Katajisto, Kati. Verraton Virolainen. Johannes Virolainen 1914–2000. Otava, Helsinki 2017.
- Kemppainen, Pentti. Radio kuuluu kaikille! Kaupallisen radion historia Suomessa. Into, Helsinki 2015.
- Ketola, Eino. Suomen metallityöväen liitto 1961–1983. Otava, Helsinki 2007.
- Ketola, Eino. Metallityöväen liitto 1984–2000. Otava, Helsinki 2019.
- Koivisto, Mauno. Kaksi kautta 1. Muistikuvia ja merkintöjä 1982–1994. Kirjayhtymä, Helsinki 1994.
- Koivisto, Mauno. Kaksi kautta 2. Historian tekijät. Kirjayhtymä, Helsinki 1995.
- Kolbe, Laura. Eliitti, traditio, murros. Helsingin yliopiston ylioppilaskunta 1960–1990. Otava, Helsinki 1996.
- Korhonen, Olli. Integraatiomyönteisten etujärjestöjen linjat ja toiminta ennen Suomen EU-jäsenyyttä. Turun yliopiston julkaisuja, Sarja C, Osa 441. Turun yliopisto, Turku 2017.
- Koroma, Johannes. Suomalaisten hyvinvointia rakentamassa. Teollisuuden Keskusliiton historia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2015.
- Kuisma, Markku. Kahlittu raha, kansallinen kapitalismi. Kansallis-Osake-Pankki 1940–1995. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2004.
- Kuisma, Markku (toim.) Kriisi ja kumous. Metsäteollisuus ja maailmantalouden murros 1973–2008. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2008.
- Kuisma, Markku. Yya-Suomesta Euroopan unioniin. Teoksessa Kai, Häggman & Pirjo, Markkola & Markku, Kuisma & Panu, Pulma (toim.) Suomalaisen arjen suuri tarina. WSOY, Helsinki 2010.
- Kuisma, Markku & Siltala, Sakari & Keskisarja, Teemu. Paperin painajainen. Metsäliitto, metsät ja miljardit Suomen kohtaloissa 1984–2014. Siltala, Helsinki 2014.

- Kujala, Antti. Paperiliiton historia 1906–2005. Paperiteollisuuden työmarkkinasuhteet ja suomalainen yhteiskunta. Paperiliitto, Helsinki 2006.
- Kuukkanen, Jouni-Matti. Narrativismista kriittiseen historiografian filosofiaan. Ennen ja nyt, historian tietosanomat. 2015:2.
- Kuusterä, Antti & Tarkka, Juha. Suomen Pankki 200 vuotta II. Parlamentin pankki. Otava, Helsinki 2012.
- Kääriäinen, Seppo. Sitä näyttää, mitä kylvää. Keskustan strategiset valinnat 1964–2001. Gummerus, Helsinki 2002.
- Lehtilä, Hannu. Mainettaan parempi. Valtioneuvos Harri Holkeri. Otava, Helsinki 2001.
- Lehtinen, Lasse. Aatosta jaloa ja alhaista mieltä: Urho Kekkosen ja SDP:n suhteet 1944–1981. WSOY, Helsinki 2002.
- Lindblom, Seppo & Korpinen Pekka. Toimittajien jälkisanat. Teoksessa Seppo, Lindblom & Pekka Korpinen (toim.) Merkillinen Mauno. Otava, Helsinki 2019.
- Jussila Osmo, Poliittinen historia. Teoksessa Ilari, Lindroos & Jouni-Matti, Kuukkanen & Heidi, Piekka (toim.) Poliittisen historian itsereflektio. Turun yliopiston poliittisen historian tutkimuksia 15. Turun yliopisto, Turku 1998.
- Lipponen, Paavo. Murrosten Aika. Muistelmat 1979–1995. WSOY, Helsinki 2014.
- Lähteenkorva, Pekka & Pekkarinen, Jussi. Idän etuvartio? Suomi-kuva 1945–1981. WSOY, Helsinki 2008.
- Mainio, Aleks. Erkon kylmä sota. Helsingin Sanomat Moskovan varjossa. Siltala, Helsinki 2018.
- Mansner, Markku. Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa. Suomen työnantajain keskusliitto 1980–1992. Elinkeinoelämän keskusliitto, Helsinki 2005.
- Marttila, Jouko. Hillitty markkinatalous. Kokoomuksen ja SDP:n talouspoliittinen lähentyminen ja hallitusyhteistyö 1980-luvulla. Helsingin yliopisto, Helsinki 2016
- Matala Saara. The Finlandisation of Shipbuilding. Industrialisation, the State, and the Disintegration of a Cold War Shipbuilding System. Aalto University publication series Doctoral Dissertations, 14/2019. Aalto-yliopisto, Helsinki 2019.
- Meinander, Henrik. Tasavallan tiellä. Suomi kansalaissodasta 2000-luvulle. 2. uud. laitos. Schildts & Söderströms, Helsinki 2012.
- Mikkonen Simo. ”Kirja-arvio teoksesta Historian käyttö ja väärinkäyttö.” Historiallinen aikakauskirja 114, no. 2 (2016): 223.
- Mitzner, Veera. "Almost in Europe? How Finland's Embarrassing Entry Into Eureka Captured Policy Change." *Contemporary European History*, 25, no. 3 (2016): 481-504.
<https://doi.org/10.1017/S0960777316000230>
- Moisio, Sami. Valtio, alue, politiikka. Suomen tilasuhteiden sääntely toisesta maailmansodasta nykypäivään. Vastapaino, Tampere 2012.

Männikkö, Matti. Periodisointi historiantutkimuksessa. *Futura*, 15:3 (1996), 20–25.

Nevakivi, Jukka. Jatkosodasta nykypäivään 1944–2009. Teoksessa Osmo, Jussila & Seppo, Hentilä & Jukka, Nevakivi. *Suomen poliittinen historia 1809–2009*. WSOY Oppimateriaalit, Helsinki 2009.

Niemi, Mari K. Kaksi tietä huipulle. Media ja puoluejohtajuus Suomessa naisten noususta populismin aaltoon. Turun yliopiston julkaisuja Sarja C Osa 385. Turun yliopisto, Turku 2014.

Oinonen, Paavo. Vain parasta kansalaisille. Yleisradiotoiminta julkisena palveluna. Kulttuurihistorian seura ry, Turku 2019.

Outinen, Sami. Sosiaalidemokraattien tie talouden ohjailusta markkinareaktioiden ennakointiin. Työllisyys sosiaalidemokraattien politiikassa Suomessa 1975–1998. Into, Helsinki 2015.

Paavonen, Tapani. Vapaakauppaintegraation kausi. Suomen suhde Länsi-Euroopan integraatioon FINN-EFTAsta EC-vapaakauppaan. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2008.

Pernaa, Ville, Laaksovirta, Tuula H. & Lumme, Pentti I. Ensimmäinen ja neljäs valtiomahti. Edita, Helsinki 2007.

Pernaa, Ville. Uutisista, hyvää iltaa. Ylen tv-uutiset ja yhteiskunta 1959–2009. Karttakeskus, Helsinki 2009.

Pitkänen, Ville. Puolueiden keskustelutilaisuuksista mediatapahtumiksi. Television vaaliohjelmat ja niihin liittynyt sanomalehtijulkisuus 1960-luvulta 1980-luvulle. Turun yliopiston julkaisuja Sarja C Osa 375. Turun yliopisto, Turku 2014.

104

Puhakka, Sirpa. Vasemmistoliiton synty. Into, Helsinki 2015.

Pursiainen, Christer & Forsberg, Tuomas. Ulkopolitiikkaa Norsunluutornista. Chan Puma House, Tampere 2015.

Railo, Erkkä. Henkilökohtainen on poliittista. Neuvottelu politiikan sukupuolittuneesta työnjaosta Annan julkaisemissa poliitikkojen henkilökuvissa vuosina 1975–2005. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C, Osa 310. Turun yliopisto, Turku 2011.

Rainio-Niemi Johanna, *The Ideological Cold War: The Politics of Neutrality in Austria and Finland*. Routledge, New York 2014. <https://doi.org/10.4324/9780203379769>

Ranki, Risto. Haltia vai haltija? Harri Holkerin hallituksen talouspoliittinen ministerivaliokunta. Edita, Helsinki 2000.

Rausmaa, Heikki. "Kyllä kulttuurin nimissä voi harrastella aika paljon". Suomen ja Viron poliittiset suhteet keväästä 1988 diplomaattisuhteiden solmimiseen elokuussa 1991. Helsingin yliopisto, Helsinki 2013.

Rentola, Kimmo. Suomi kylmässä sodassa. Teoksessa Erkkä, Railo & Ville, Laamanen (toim.) *Suomi muuttuvassa maailmassa. Ulkosuhteiden ja kansallisen itseymmärryksen historiaa*. Edita, Helsinki 2010.

Ritvanen, Juha-Matti. "Komissarov olisi kääntynyt haudassaan". Neuvostoliitto, Iso-Britannia ja Suomen operaatio Pax 1989–1990. *Historiallinen aikakauskirja* 115:1 (2017), 74–86.

Rusi, Alpo. Vasemmalta ohi. Kamppailu Suomen ulkopoliittisesta johtajuudesta rautaesiripun varjossa 1945–1990. Gummerus, Helsinki 2007.

Rusi, Alpo. Tiitisen lista. Stasin vakoilu Suomessa 1960–1989. Gummerus, Helsinki 2011.

Saari, Heikki. Kotiryssät. Suomalaista suhdetoimintaa neuvostoaikaan. Minerva, Helsinki 2014.

Saarikangas, Kirsi. Rakennetun ympäristön muutos ja asumisen mullistus. Teoksessa Kai, Häggman & Pirjo, Markkola & Markku, Kuisma & Panu, Pulma (toim.) Suomalaisen arjen suuri tarina. WSOY, Helsinki 2010.

Salminen, Esko. Mediavallan aika. Poliittikka tiedotusvälineissä Mauno Koivistosta Tarja Haloseen. Edita, Helsinki 2006.

Salokangas, Raimo. Aikansa oloinen. Yleisradion historia 2. osa, 1949–1996. Yleisradio, Helsinki 1996.

Sandberg, Siv (red.) Svenska Folkpartiet Genom 100 år 1906–2006. Schildt, Helsinki 2006.

Seppinen, Jukka. Koiviston aika. Mauno Koiviston poliittinen ura. Auditorium, Helsinki 2015.

Siltala, Sakari. Suomen kuvalehti 1966–2016. Teoksessa Vesa, Vares & Sakari, Siltala, Sanan ja kuvan vuosisata. Suomen kuvalehti 1916–2016. Otava, Helsinki 2016.

Siltala, Sakari. Oksalla ylimmällä? Metsäteollisuus poliittisena voimana 1918–2018. Siltala, Helsinki 2018.

Sipilä, Jorma & Anttonen, Anneli. Miten hyvinvointivaltio muutti elämäämme? Teoksessa Kai, Häggman & Pirjo, Markkola & Markku, Kuisma & Panu, Pulma (toim.) Suomalaisen arjen suuri tarina. WSOY, Helsinki 2010.

Soikkanen, Timo. Historiankirjoituksen ”etulinja” reaaliaikaan. Teoksessa Timo, Soikkanen (toim.) Lähihistoria. Teoriaan, metodologiaan ja lähteisiin liittyviä ongelmia. Turun yliopiston poliittisen historian tutkimuksia 1. Turun yliopisto, Turku 1995.

Soikkanen, Timo. Presidentin ministeriö 2. Ulkoasiainhallinto ja ulkopoliittikan hoito Kekkonen kaudella. Uudistumisen, ristiriitojen ja menestyksen vuodet 1970–81. Otava, Helsinki 2008.

Suomen eduskunta 100 vuotta. 1–12. Edita, Helsinki 2006–2008.

Suomi, Juhani. Urho Kekkonen 1976–1981. Umpeutuva latu. Otava, Helsinki 2000.

Suomi, Juhani. Pysähtyneisyyden vuodet. Mauno Koiviston aika 1981–1984. Otava, Helsinki 2005.

Suomi, Juhani. Epävarmuuden vuodet. Mauno Koiviston aika 1984–1986. Otava, Helsinki 2006.

Suomi, Juhani. Kohti sinipunaa. Mauno Koiviston aika 1986–1987. Otava, Helsinki 2008.

Suomi, Juhani. Suomi, Neuvostoliitto ja YYA-sopimus. Tammi, Helsinki 2016.

Tarkka, Jukka. Uhan alta unioniin. Asennemurros ja sen unilukkari Eva. Otava, Helsinki 2002.

Tarkka, Jukka. Karhun kainalossa. Suomen kylmä sota 1947–1990. Otava, Helsinki 2012.

Tarkka, Jukka. Lännen tiellä. Paasikivestä Niinistöön. Otava, Helsinki 2018.

Tuikka, Timo J. "Kekkonen konstit" Urho Kekkonen historia- ja politiikkakäsitykset teoriasta käytäntöön 1933–1981. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 2007.

Turtola, Martti. Luopumisen tuska. Suomen presidentit ja vallasta luopumisen vaikeus. Tammi, Helsinki 2018.

Udehn, Lars. The Ontology of the Objects of Historiography. Teoksessa Aviezer, Tucker (ed.) A Companion to the Philosophy of History and Historiography. Wiley & Blackwell, Chichester 2009.

<https://doi.org/10.1002/9781444304916.ch18>

Uimonen, Heikki. Radiomusiikin rakennemuutos. Kaupallisten radioiden musiikki 1985–2005. Tampere University Press, Tampere 2011.

Uimonen, Risto Häntä heiluttaa koiraa. Suomen demokratian häiriötila 1983–200?. WSOY, Porvoo, Helsinki, Juva 1998.

Uimonen, Risto. Rautakoura Per-Erik Lundh. Henkilokuva. Minerva, Helsinki 2012.

Uutela, Marjo. Operaatio Pax. Pariisin rauhansopimuksen tulkinnat ja Saksan kysymys Suomen ulkopolitiikassa 1987–1990. Helsingin yliopisto, Helsinki 2018.

Vares, Vesa. Historia ja julkisuus. Tiedeyhteisön, maallikon, tiedotusvälineiden ja poliittisen eliitin diskurssissa. Teoksessa Pauli, Kettunen & Auli, Kultanen & Timo, Soikkanen (toim.) Jäljillä. Osa 1. Kirjoituksia historian ongelmista. Kirja-Aurora, Turku 2000.

Vares, Vesa & Siltala, Sakari. Sanan ja kuvan vuosisata. Suomen kuvalehti 1916–2016. Otava, Helsinki 2016.

Vares, Vesa. Suomalaiskansallinen Kokoomus IV. Korpivaellukselta vallankahvaan. Kansallisen kokoomuspuolueen historia 1966–87. Docendo, Jyväskylä 2017.

Vihavainen, Timo. Lähihistorian kirjoittamisen ongelmia. Teoksessa Timo, Soikkanen (toim.) Lähihistoria. Teoriaan, metodologiaan ja lähteisiin liittyviä ongelmia. Turun yliopiston poliittisen historian tutkimuksia 1. Turun yliopisto, Turku 1995.

Virtanen, Aarni. Vennamo. Mies ja hänen puolueensa. Art House, Helsinki 2018.

Visuri, Pekka. Suomi kylmässä sodassa. Otava, Helsinki 2006.

Väyrynen, Mikko. Inarin ohjuskriisi 1984. Teoksessa Tuomas, Forsberg & Christer, Pursiainen & Raimo, Lintonen & Pekka, Visuri (toim.) Suomi ja kriisit. Vaaran vuosista terrori-iskuihin. Gaudeamus, Helsinki 2003.

Väyrynen, Paavo. On muutoksen aika 2. Tosiasioita ja haavekuvia tulevaisuuden Suomesta. WSOY, Porvoo, Helsinki, Juva 1993.

Wuokko, Maiju. Markkinatalouden etujoukot. Elinkeinoelämän valtuuskunta, Teollisuuden keskusliitto ja liike-elämän poliittinen toiminta 1970–1980-lukujen Suomessa. Historiallisia tutkimuksia Helsingin yliopistosta 41. Helsingin yliopisto, Helsinki 2016.

Verkkolähteet

Yle uutiset, Kysely: Suomalaiset kaipaavat takaisin 1980-luvulle [<https://yle.fi/uutiset/3-7003811>] [luettu 29.1.2019]

- ¹ Timo Soikkanen, ”Historiankirjoituksen ”etulinja” reaalialikaan.” teoksessa *Lähibistoria. Teoriaan, metodologiaan ja lähteisiin liittyviä ongelmia*, toim. Timo Soikkanen (Turku: Turun yliopiston poliittisen historian tutkimuksia 1. Turun yliopisto, 1995), 114–127; Timo Vihavainen, ”Lähibistorian kirjoittamisen ongelmia” teoksessa *Lähibistoria. Teoriaan, metodologiaan ja lähteisiin liittyviä ongelmia*, toim. Timo Soikkanen (Turku: Turun yliopiston poliittisen historian tutkimuksia 1. Turun yliopisto, 1995), 166–169; Jorma Kalela, *Historiantutkimus ja historia* (Helsinki: Gaudeamus, 2000), 29–48; Vesa Vares, ”Historia ja julkisuus. Tiedeyhteisön, maallikon, tiedotusvälineiden ja poliittisen eliitin diskurssissa,” teoksessa *Jäljillä. Osa 1. Kirjoituksia historian ongelmista*, toim. Pauli Kettunen & Auli Kultanen & Timo Soikkanen (Turku: Kirja-Aurora, 2000), 218–222; John Burrow, *A history of histories. Epics, chronicles, romances and inquiries from Herodotus and Thucydides to twentieth century*. (London: Penguin Books, 2009), 33–34; Jorma Kalela, ”History Making. The Historian as Consultant,” *Public History Review* 20 (2013): 27–29.
- ² Mauno Koivisto, *Kaksi kautta 1. Muistikuvia ja merkintöjä 1982–1994*. (Helsinki: Kirjayhtymä, 1994), 13. Esipuhe on päivätty 4.6.1994, Martti Ahtisaari astui virkaan 1.3.1994; Mauno Koivisto, *Kaksi kautta 2. Historian tekijät*. (Helsinki: Kirjayhtymä, 1995); Koivistoa koskevasta historia- ja aikalaiskuvasta ks. Unto Hämäläinen, ”Koiviston mediasuhteet”, teoksessa *Merkillinen Mauno*, toim. Seppo Lindblom & Pekka Korpinen (Helsinki: Otava, 2019), 225–226; ks. Seppo Lindblom & Pekka Korpinen, ”Toimittajien jälkisanat,” teoksessa *Merkillinen Mauno*. toim. Seppo Lindblom & Pekka Korpinen (Helsinki: Otava, 2019), 234.
- ³ Jouni-Matti Kuukkanen, ”Narrativismista kriittiseen historiografian filosofiaan,” *Ennen ja nyt, historian tietosanomat*. (2015):2. ”Historiografia” sanaa käytetään tässä Kuukkasen määrittelemässä merkityksessä, eli sillä käsitetään ”ennen kaikkea historiaa koskevan tiedon esittämistä, joka useimmiten tapahtuu kirjallisessa (ja kirjojen) muodossa”.
- ⁴ Pekka Hallberg & Tuomo Martikainen & Jaakko Nousiainen & Päivi Tiikkainen, *Presidentin valta. Hallitsijanvallan ja parlamentarismien välinen jännite Suomessa 1919–2009* (Helsinki: WSOY, 2009), 276–277; Matti Hannikainen, ”Lapionvarresta näyttöpäätteelle,” teoksessa *Suomalaisen arjen suuri tarina*, toim. Kai Häggman & Pirjo Markkola & Markku Kuisma & Panu Pulma (Helsinki: WSOY, 2010), 64–79; Markku Kuisma, ”Yya-Suomesta Euroopan unioniin,” teoksessa *Suomalaisen arjen suuri tarina*, toim. Kai Häggman & Pirjo Markkola & Markku Kuisma & Panu Pulma (Helsinki: WSOY, 2010), 18–25; Kirsi Saarikangas, ”Rakennetun ympäristön muutos ja asumisen mullistus,” teoksessa *Suomalaisen arjen suuri tarina*, toim. Kai Häggman & Pirjo Markkola & Markku Kuisma & Panu Pulma (Helsinki: WSOY, 2010), 103, 122–123; Jorma Sipilä & Anneli Anttonen, ”Miten hyvinvointivaltio muutti elämäämme?” teoksessa *Suomalaisen arjen suuri tarina*, toim. Kai Häggman & Pirjo Markkola & Markku Kuisma & Panu Pulma (Helsinki: WSOY, 2010), 48; Alekski Mainio, *Erkon kylmä sota. Helsingin Sanomat Moskovian varjossa* (Helsinki: Siltala, 2018), 358–361; Yle uutiset, 29.12.2013, *Kyseley: Suomalaiset kaipaavat takaisin 1980-luvulle* [<https://yle.fi/uutiset/3-7003811>] [luettu 17.6.2019].
- ⁵ Tuomas Forsberg & Christer Pursiainen, ”Suomalainen kriisipäätöksenteko,” teoksessa *Suomi ja kriisit. Vaaran vuosista terrori-iskuihin*, toim. Tuomas Forsberg & Christer Pursiainen & Raimo Lintonen & Pekka Visuri (Helsinki: Gaudeamus, 2003), 9–11, sitaatti s. 11.
- ⁶ Forsberg & Pursiainen, ”Suomalainen kriisipäätöksenteko”, 11–13.
- ⁷ Forsberg & Pursiainen, ”Suomalainen kriisipäätöksenteko”, 9–23; Henrik Meinander, *Tasavallan tiellä. Suomi kansalaissodasta 2000-luvulle* (Helsinki: Schildts & Söderströms, 2. uud. laitos. 2012), 463.
- ⁸ Esa Ennelin, ”Tšernobylin ydinvoimalaonnettomuus 1986,” teoksessa *Suomi ja kriisit. Vaaran vuosista terrori-iskuihin*, toim. Tuomas Forsberg & Christer Pursiainen & Raimo Lintonen & Pekka Visuri (Helsinki: Gaudeamus, 2003), 207–220; Mikko Väyrynen, ”Inarin ohjusriisi 1984,” teoksessa *Suomi ja kriisit. Vaaran vuosista terrori-iskuihin*, toim. Tuomas Forsberg & Christer Pursiainen & Raimo Lintonen & Pekka Visuri (Helsinki: Gaudeamus, 2003), 97–113.
- ⁹ Mauno Koivisto, *Kaksi kautta 2. Historian tekijät*, 165–166, 195–198. Sitaatti, 196.
- ¹⁰ Esa Ennelin, ”Tšernobylin ydinvoimalaonnettomuus 1986,” 207–212.
- ¹¹ Mauno Koivisto, *Kaksi kautta 1.*, 76–85.
- ¹² Mauno Koivisto, *Kaksi kautta 1.*, 346–358, 365–410.
- ¹³ Mauno Koivisto, *Kaksi kautta 2.*, 11, 620.
- ¹⁴ Sakari Siltala, ”Suomen kuvalehti 1966–2016,” teoksessa *Sanan ja kuvan vuosisata. Suomen kuvalehti 1916–2016* (Helsinki, Otava, 2016), 320.
- ¹⁵ Juhani Suomi, *Urho Kekkonen 1976–1981. Umpentuva latu* (Helsinki: Otava, 2000); Lasse Lehtinen, *Aatosta jaloa ja albaista mieltä: Urho Kekkonen ja SDP:n suhteet 1944–1981* (Helsinki: WSOY, 2002); Tytti Isohookana-Asunmaa, *Maalaisliitto-Keskustan historia 5. Virolaisen aika. Maalaisliitosta Keskustapuolue 1963–1981* (Helsinki: WSOY, 2006); Timo J. Tuikka, *”Kekkonen konstit” Urho Kekkonen historia- ja politiikkakäsitykset teoriasta käytäntöön 1933–1981* (Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 2007); Pekka Lähteenkorva & Jussi Pekkarinen, *Idän etuvario? Suomi-kuva 1945–1981* (Helsinki: WSOY, 2008); Timo Soikkanen, *Presidentin ministeriö 2. Ulkoasiainhallinto ja ulkopolitiikan boito Kekkonen kaudella. Uudistumisen, ristiriitojen ja menestyksen vuodet 1970–81* (Helsinki, Otava, 2008).
- ¹⁶ Ks. Matti Männikkö, ”Periodisointi historiantutkimuksessa,” *Futura* 15, 3 (1996): 20–25; Marja Andersson, ”Ajan haasteet historialliselle sosiologialle,” teoksessa *Kahden muusan palveluksessa. Historiallisen sosiologian lähtökohdat ja lähestymistavat*, toim. Marja Andersson & Anu-Hanna Anttila & Pekka Rantanen (Turku: Turun historiallinen yhdistys, 2005), 176–180.
- ¹⁷ Yemima Ben-Menahem, ”Historical Necessity and Contingency” teoksessa *A Companion to the Philosophy of History and Historiography*, toim. Aviezer Tucker (Chichester: Wiley & Blackwell, 2009), 121–128; Lars Udehn, ”The Ontology of the Objects of Historiography” teoksessa *A Companion to the Philosophy of History and Historiography*, toim. Aviezer Tucker (Chichester: Wiley & Blackwell, 2009), 209–217.
- ¹⁸ Henrik Meinander, *Tasavallan tiellä*, 449.

- ¹⁹ Martti Häikiö, *Historia ja väärät profetat. Kirjoituksia Suomen historian kipupisteistä* (Helsinki: Edita, toinen painos, 2008), 264–268; Jukka Nevakivi, ”Jatkosodasta nykypäivään 1944–2009,” teoksessa *Suomen poliittinen historia 1809–2009*, toim. Osmo Jussila & Seppo Hentilä & Jukka Nevakivi (Helsinki: WSOY Oppimateriaalit, 2009), 318–320; Henrik Meinander, *Tasavallan tiellä*, 449–451; vrt. Martti Turtola, *Luopumisen tuska. Suomen presidentit ja vallasta luopumisen vaikeus* (Helsinki: Tammi, 2018), 119–124, 233–234.
- ²⁰ Mauno Koivisto, *Kaksi kautta 1.*, 9–10, 436.
- ²¹ Tytti Isohookana-Asunmaa, *Maalaisliitto-Keskustan historia 5.*; Sami Outinen, *Sosiaalidemokraattien tie talouden ohjailusta markkinareaktioiden ennakointiin. Työllisyys sosiaalidemokraattien politiikassa Suomessa 1975–1998* (Helsinki: Into, 2015); Jouko Marttila, *Hillitty markkinatalous. Kokoomuksen ja SDP:n talouspoliittinen läbentyminen ja ballitusyhteistyö 1980-luvulla* (Helsinki: Helsingin yliopisto, 2016); Vesa Vares, *Suomalaiskansallinen Kokoomus IV. Korpivaellukselta vallankahvaan. Kansallisen kokoomuspuolueen historia 1966–87* (Jyväskylä, Docendo, 2017).
- ²² Siv Sandberg (red.), *Svenska Folkpartiet Genom 100 år 1906–2006* (Helsinki: Schildt, 2006); Sirpa Puhakka, *Vasemmistoliiton synty*. (Helsinki: Into, 2015); Sari Aalto, *Vaihtoehtopuolue. Vibreän lükkeen tie puolueeksi* (Helsinki: Into, 2018).
- ²³ Seppo Kääriäinen, *Sitä näyttää, mitä kylvää. Keskustan strategiset valinnat 1964–2001* (Helsinki, Gummerus, 2002).
- ²⁴ Suomen eduskunta 100 vuotta -kirjasarja (Helsinki: Edita, 2006–2008); Sakari Heikkinen & Seppo Tiihonen, *Hyvinvoinnin turvaaja. Valtiovarainministeriön historia 3.* (Helsinki: Edita, 2010).
- ²⁵ Juhani Suomi, *Pysähtyneisyyden vuodet. Mauno Koiviston aika 1981–1984* (Helsinki: Otava, 2005); Juhani Suomi, *Epävarmuuden vuodet. Mauno Koiviston aika 1984–1986* (Helsinki: Otava, 2006); Juhani Suomi, *Kohiti sinipunaa. Mauno Koiviston aika 1986–1987* (Helsinki: Otava, 2008); Kati Katajisto, *Verraton Virolainen. Johannes Virolainen 1914–2000* (Helsinki: Otava, 2017); Aarni Virtanen, *Vennamo. Mies ja hänen puolueensa* (Helsinki: Art House, 2018).
- ²⁶ Esim. Antti Bläfield & Pekka Vuoristo, *Kun valta vaibtni. Mitä todella tapahtui presidentinvaaleissa 1982?* (Helsinki: Kirjayhtymä, 1982); Antti Bläfield & Pekka Vuoristo, *Kalevi Sorsan suuri rooli* (Helsinki: Kirjayhtymä 1985); Kauko Holopainen, *Harri Holkeri. Kahden presidentin mies* (Helsinki: Kirjayhtymä, 1989); Paavo Väyrynen, *On muutoksen aika 2. Tosiasioita ja haavekuvia tulevaisuuden Suomesta* (Helsinki: WSOY, 1993); Hannu Lehtilä, *Mainettaan parempi. Valtioneuvos Harri Holkeri* (Helsinki: Otava, 2001); Olli Arrakoski & Tellervo Koivisto & Seppo Lindblom & Jaakko Kalela, (toim.) *Kyllä se siit! Mauno Koiviston ensimmäiset kahdeksan vuosikymmentä*. (Helsinki: Tammi, 2003).
- ²⁷ Unto Hämäläinen, *Suomi Orvellin vuonna 1984* (Helsinki: HS kirjat, 2011), 108; Vesa Vares, *Suomalaiskansallinen Kokoomus IV*, 403–426; Sari Aalto, *Vaihtoehtopuolue*, 14.
- ²⁸ Laura Kolbe, *Eliitti, traditio, murros. Helsingin yliopiston ylioppilaskunta 1960–1990* (Helsinki: Otava, 1996), 510–511, 528–529; Risto Uimonen, *Hätä beiluttaa koiraa. Suomen demokratian häiriötila 1983–200?* (Helsinki: WSOY, 1998), passim. erit. 12, 30–73; Jukka Tarkka, *Uban alta unioniin. Asennemurros ja sen unilukkari Eva* (Helsinki: Otava, 2002), 296–312, 352; Sami Moisio, *Valtio, alue, politiikka. Suomen tilasubteiden sääntely toisesta maailmansodasta nykypäivään* (Tampere: Vastapaino, 2012), 163–176; Sakari Siltala, ”Suomen kuvalehti 1966–2016”, 326, 347–348.
- ²⁹ Markku Kuisma, *Kablittu raba, kansallinen kapitalismi. Kansallis-Osake-Pankki 1940–1995* (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2004); Antti Kuusterä & Juha Tarkka, *Suomen Pankki 200 vuotta II. Parlamentin pankki* (Helsinki: Otava, 2012).
- ³⁰ Tapani Paavonen, *Vapaakauppaintegraation kausi. Suomen subde Länsi-Euroopan integraatioon FINN-EFTAsta EC-vapaakauppaan* (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2008); Juhana Aunesluoma, *Vapaakaupan tiellä. Suomen kauppa- ja integraatiopolitiikka maailmansodista EU-aikaan* (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2011); Inkeri Hirvensalo & Pekka Sutela, *Rabat pois bolševikeilta. Suomen kauppa Neuvostoliiton kanssa* (Helsinki: Siltala, 2017).
- ³¹ Markus Kari, *Suomen rahoitusmarkkinoiden murros 1980-luvulla. Oikeushistoriallinen tutkimus* (Helsinki: Into, 2016); Saara Matala, *The Finlandisation of Shipbuilding. Industrialisation, the State, and the Disintegration of a Cold War Shipbuilding System*. (Helsinki: University publication series Doctoral Dissertations, 14/2019. Aalto-yliopisto, 2019).
- ³² Markus Kari, *Suomen rahoitusmarkkinoiden murros 1980-luvulla*, 17–18.
- ³³ Markus Kari, *Suomen rahoitusmarkkinoiden murros 1980-luvulla*, 29–30, 510–518.
- ³⁴ Sami Outinen, *Sosiaalidemokraattien tie*; Jouko Marttila, *Hillitty markkinatalous*.
- ³⁵ Ville Yliaska, *Tehokkuuden toiveeni. Uuden julkisjohtamisen historia Suomessa 1970-luvulta 1990-luvulle* (Helsinki: Into, 2014), 1980-lukua koskien erityisesti s. 132–337.
- ³⁶ Risto Ranki, *Haltia vai haltija? Harri Holkerin hallituksen talouspoliittinen ministerivaliokunta* (Helsinki: Edita, 2000), 30.
- ³⁷ Markku Kuisma, *Kablittu raba, kansallinen kapitalismi*, 368–372; Kuusterä & Tarkka, *Suomen Pankki 200 vuotta II*, 521–522; Markus Kari, *Suomen rahoitusmarkkinoiden murros 1980-luvulla*, 20–23; Jouko Marttila, *Hillitty markkinatalous*, 19–20.
- ³⁸ Kuusterä & Tarkka, *Suomen Pankki 200 vuotta II*, 535–541.
- ³⁹ Martti Häikiö, *Reikäkorittomodeemista tiedon valtatielle. Suomen datasiirron historia* (Helsinki: Datatie, 1995); Martti Häikiö, *Alkuräjähdytys. Radiolinja ja Suomen GSM-matkapuhelintoiminta 1988–1998* (Helsinki: Edita, 1998); Martti Häikiö & Juhana Aunesluoma, *Nokia Oyj:n historia 1. Fuusio. Yhdistymisten kautta suomalaiseksi monialayritykseksi 1865–1982* (Helsinki: Edita, 2001); Martti Häikiö, *Nokia Oyj:n Historia 2, Sturm und Drang. Suurkaupoilla eurooppalaiseksi elektroniikkayritykseksi 1983–1991* (Helsinki: Edita, 2001); Markku Mansner, *Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa. Suomen työnantajain keskusliitto 1980–1992* (Helsinki: Elinkeinoelämän keskusliitto, 2005), 87–94; Markku Kuisma (toim.), *Kriisi ja kumous. Metsäteollisuus ja maailmantalouden murros 1973–2008* (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2008); Unto Hämäläinen *Suomi Orvellin vuonna 1984*, 62; Kuusterä & Tarkka *Suomen Pankki 200 vuotta II*, 582–584; Markku Kuisma & Sakari Siltala & Teemu Eskisarja, *Paperin painajainen. Metsäliitto, metsät ja miljardit Suomen kobtaloissa 1984-2014* (Helsinki: Siltala, 2014); Johannes Koroma, *Suomalaisten hyvinvointia rakentamassa. Teollisuuden Keskusliiton historia*. (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2015), 118–120.
- ⁴⁰ Markku Mansner, *Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa*, 109–113, 132–141.

- ⁴¹ Jukka Tarkka, *Uhan alta unioniin*; Markku Mansner, *Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa*; Antti Kujala, *Paperiliiton historia 1906–2005. Paperiteollisuuden työmarkkinasubteetit ja suomalainen yhteiskunta* (Helsinki: Paperiliitto, 2006); Eino Ketola, *Suomen metallityöväen liitto 1961–1983* (Helsinki: Otava, 2007); Kuisma & Siltala & Keskiarja, *Paperin painajainen*; Johannes Koroma, *Suomalaisten hyvinvointia rakentamassa*; Tapio Bergholm, *Laatua ja vapaa-aikaa. Tulopoliittikan aika II. Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö vuodesta 1977* (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2018); Eino Ketola, *Metallityöväen liitto 1984–2000* (Helsinki: Otava, 2019).
- ⁴² Maiju Wuokko, *Markkinatalouden etujoukot. Elinkeinoelämän valtuuskunta, Teollisuuden keskusliitto ja liike-elämän poliittinen toiminta 1970–1980-lukujen Suomessa* (Helsinki: Historiallisia tutkimuksia Helsingin yliopistosta 41. Helsingin yliopisto, 2016); Olli Korhonen, *Integraatiomyönteisten etujärjestöjen linjat ja toiminta ennen Suomen EU-jäsenyyttä* (Turku: Turun yliopiston julkaisuja, Sarja C, Osa 441. Turun yliopisto, 2017); Anders Blom, *Taloudelliset eturyhmät politiikan sisäpiirissä. Tutkimus liike-elämän poliittisesta vaikuttamisesta kolmikantaisessa Suomessa 1968–2011* (Turku: Turun yliopiston julkaisuja Sarja C, Osa 454. Turun yliopisto, 2018); Sakari Siltala, *Oksalla ylimmällä? Metsäteollisuus poliittisena voimana 1918–2018* (Helsinki: Siltala, 2018).
- ⁴³ Risto Uimonen, *Häntä heiluttaa koiraa*; Ville Yliaska, *Tebokkuuden toiveuni*, 192–229; Sami Outinen, *Sosiaalidemokraattien tie*, 319–325; Jouko Marttila, *Hillitty markkinatalous*, 115–118; Sakari Siltala, *Suomen kuvalehti 1966–2016*, 323.
- ⁴⁴ Jorma Kallenaatio, *Suomi kylmän rauhan maailmassa. Suomen ulkopoliittikka Porkkalan palautuksesta 1955 Euroopan unionin jäsenyyteen 1995* (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2005), 438–439, 485; Heikki Saari, *Kotiryssät. Suomalaista subdetoimintaa neuvosto aikaan* (Helsinki: Minerva, 2014), 11, 18–19; Alekski Mainio, *Erkon kylmä sota*, 344–354, 377–381.
- ⁴⁵ Pekka Hallberg et al., *Presidentin valta*, 281; Sakari Siltala, ”Suomen kuvalehti 1966–2016”, 317, 319, 324, 347–348; Alekski Mainio, *Erkon kylmä sota*, 344–358, 365.
- ⁴⁶ Sakari Siltala, ”Suomen kuvalehti 1966–2016”, 323, 350, 356.
- ⁴⁷ Esko Salminen, *Mediavallan aika. Poliittikka tiedotusvälineissä Mauno Koivistosta Tarja Haloseen* (Helsinki: Edita, 2006), passim. 15–92; Ville Pernaa & Tuula H. Laaksovirta & Pentti I. Lumme, *Ensimmäinen ja neljäs valtiomahdi* (Helsinki: Edita 2007), 73–87.
- ⁴⁸ Mauno Koivisto, *Kaksi kautta 1.*, 113–126; Alekski Mainio, *Erkon kylmä sota*, 378–379, 381.
- ⁴⁹ Mauno Koivisto, *Kaksi kautta 1.*, 113–139; Anders Blom, *Taloudelliset eturyhmät politiikan sisäpiirissä*, 108–113; Alekski Mainio, *Erkon kylmä sota*, 379–382.
- ⁵⁰ Alekski Mainio, *Erkon kylmä sota*, 380–381.
- ⁵¹ Esa Ennelin, ”Tšernobylin ydinvoimalaonnettomuus 1986,” 207–220; Mikko Väyrynen, ”Inarin ohjuskrissi 1984”, 97–113.
- ⁵² Raimo Salokangas, *Aikansa oloinen. Yleisradion historia 2. osa, 1949–1996* (Helsinki: Yleisradio, 1996); Antti Bläfield, *Loistavat Erkot. Patruunat ja heidän päätoimittajansa* (Helsinki: Otava, 2014); Niklas Jensen-Eriksen & Elina Kuorelahti, *Suuri Affääri. Helsingin Sanomien yrityshistoria 1889–2016* (Helsinki: Siltala, 2017); Alekski Mainio, *Erkon kylmä sota*; Paavo Oinonen, *Vain parasta kansalaisille. Yleisradiotoiminta julkisena palveluna* (Turku: Kulttuurihistorian seura ry, 2019).
- ⁵³ Vares & Siltala, *Sanan ja kuvan vuosisata*.
- ⁵⁴ Heikki Hellman, *Koko illan ilo? Kolmoskanava ja television kaupallistuminen Suomessa* (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2011); Heikki Uimonen, *Radiomusiikin rakennemuutos. Kaupallisten radioiden musiikki 1985–2005* (Tampere: Tampere University Press, 2011); Pentti Kemppainen, *Radio kuuluu kaikille! Kaupallisen radion historia Suomessa* (Helsinki: Into, 2015); Maiju Kannisto, *Ohjelmayhtiöstä ”merkintekijäksi”. MTV ja kaupallisen television tuotantokulttuurin muutos Suomessa 1980-luvulta 2000-luvulle* (Turku: Turun yliopiston julkaisuja Sarja C Osa 461. Turun yliopisto, 2018).
- ⁵⁵ Ville Pernaa, *Ensimmäinen ja neljäs valtiomahdi*; Ville Pernaa, *Uutisista, hyvää iltaa. Ylen tv-uutiset ja yhteiskunta 1959–2009*. (Helsinki: Karttakeskus, 2009); Erka Railo, *Henkilökohtainen on poliittista. Neuvottelu politiikan sukupuolittuneesta työnjaosta Annan julkaisemisessa poliitikkojen henkilökuissa vuosina 1975–2005* (Turku: Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C, Osa 310. Turun yliopisto, 2011); Mari K. Niemi, *Kaksi tietä huipulle. Media ja puoluejohtajuus Suomessa naisten noususta populismin aaltoon* (Turku: Turun yliopiston julkaisuja Sarja C Osa 385. Turun yliopisto, 2014); Ville Pitkänen, *Puolueiden keskustelutilaisuuksista mediatapattumiksi. Television vaaliohjelmat ja niihin liittynyt sanomalehtijulkisuus 1960-luvulta 1980-luvulle* (Turku: Turun yliopiston julkaisuja Sarja C Osa 375. Turun yliopisto, 2014).
- ⁵⁶ Esko Salminen, *Mediavallan aika*.
- ⁵⁷ Jukka Tarkka, *Uhan alta unioniin*; Osmo Apunen, *Linjamiehet. Paasikivi-seuran historia* (Helsinki: Tammi, 2005); Jorma Kallenaatio, *Suomi kylmän rauhan maailmassa*; Pekka Visuri, *Suomi kylmässä sodassa*. (Helsinki: Otava, 2006); Alpo Rusi, *Vasemmalla obi. Kampailu Suomen ulkopoliittisesta johtajuudesta rautaesiripun varjossa 1945–1990* (Helsinki: Gummerus, 2007); Alpo Rusi, *Tiitosen lista. Stasin vakoilu Suomessa 1960–1989* (Helsinki: Gummerus, 2011); Jukka Tarkka, *Karhun kainalossa. Suomen kylmä sota 1947–1990* (Helsinki: Otava, 2012); Juhani Suomi, *Suomi, Neuvostoliitto ja YYA-sopimus* (Helsinki: Tammi, 2016); Jukka Tarkka, *Lännen tiellä. Paasikivestä Niinistöön* (Helsinki: Otava, 2018).
- ⁵⁸ Tapani Paavonen, *Vapaakauppaintegration kausi*; Juhana Aunesluoma, *Vapaakaupan tiellä*; Olli Korhonen, *Integraatiomyönteisten etujärjestöjen linjat ja toiminta*.
- ⁵⁹ Hirvensalo & Sutela, *Rahat pois bolševikeilta*.
- ⁶⁰ Marjo Uutela, *Operaatio Pax. Pariisin rauhansopimuksen tulkinnat ja Saksan kysymys Suomen ulkopoliitikassa 1987–1990* (Helsinki: Helsingin yliopisto, 2017).
- ⁶¹ Veera Mitzner, "Almost in Europe? How Finland's Embarrassing Entry Into Eureka Captured Policy Change." *Contemporary European History*, 25, no. 3 (2016): 481-504; Louis Clerc, "Variables for a history of small states' imaging practices. The case of Finland's "international communication" in the 1970s–1980s," *Place Branding and Public Diplomacy* 12, no. 2 (2016): 110–123; Suvi Kansikas, "Dismantling the Soviet Security System. Soviet–Finnish Negotiations on Ending Their Friendship

Agreement, 1989–91,” *The International History Review* 41, no. 1 (2017): 1–22; Juha-Matti Ritvanen, ””Komissarov olisi kään-
nyt haudassaan”. Neuvostoliitto, Iso-Britannia ja Suomen operaatio Pax 1989–1990,” *Historiallinen aikakauskirja* 115, no. 1
(2017): 74–86; Louis Clerc & Katja Valaskivi, ”Propaganda rebranded? Finland’s international communication from the
Kantine committee to the Mission for Finland report,” *International Journal of Cultural Policy* 24, no. 5 (2018): 1–13.

⁶² Muun muassa Alpo Rusi, Arto Mansala, Björn Alholm, Heikki Talvitie, Ilkka Pastinen, Jaakko Blomberg, Jukka Valtasaari,
Keijo Korhonen, Klaus Törnudd, Markku Reimaa, Max Jakobson, Paul Gustafsson ja Åke Wihtol ovat kirjoittaneet ulkopo-
liitiikan historiasta kuvauksia ja muistelmiaan.

⁶³ Max Jakobson, *Vallanvaihto. Havaintoja ja muistiinpanoja vuosilta 1974–92* (Helsinki: Otava, 1992); Jukka Tarkka, *Uhan alta
unioniin*; Alpo Rusi, *Vasemmalta obi*; Jukka Tarkka, *Karhun kainalossa*; Paavo Lipponen, *Murrosten Aika. Muistelmat 1979–1995*
(Helsinki: WSOY, 2014); Heikki Saari, *Kotiryssät*.

⁶⁴ Ks. Vesa Vares, *Suomalaiskansallinen Kokoomus IV*, 406–409, 424–426.

⁶⁵ Max Jakobson, *Vallanvaihto*, 310; Ks. Jukka Seppinen, *Koiviston aika. Mauno Koiviston poliittinen ura* (Helsinki: Auditorium,
2015), 310–311; vrt. Juhani Suomi, *Kobti sinipunaa*, 364–365.

⁶⁶ Seppo Kääriäinen, *Sitä näyttää, mitä kylvää.*, 233–235; ks. Juhani Suomi, *Kobti sinipunaa*, 109–110. Suomi viittaa Juri Derjabin
lausuntoihin.

⁶⁷ Vesa Vares, *Suomalaiskansallinen Kokoomus IV*, 406–409.

⁶⁸ Tekijöiden tuotannosta esim. Vilho Harle & Sami Moisio, *Missä on Suomi? Kansallisen identiteettipoliittikan historia ja geopoli-
tiikka* (Tampere: Vastapaino, 2000); Christer Pursiainen & Tuomas Forsberg: *Ulkopoliitiikka Norsunluutornista*. (Tampere:
Chan Puma House, 2015), 174.

⁶⁹ Ks. Johanna Rainio-Niemi, *The Ideological Cold War: The Politics of Neutrality in Austria and Finland* (New York: Routledge,
2014), 162–180.

⁷⁰ Muistelmia ja/tai elämäkertoja on julkaistu muun muassa seuraavista: Matti Ahde, Esko Aho, Arja Alho, Jaakko Blom-
berg, Raimo Ilaskivi, Max Jakobson, Tapani Kahri, Ahti Karjalainen, Mauno ja Tellervo Koivisto, Pekka Korpinen, Kai
Korte, Rolf Kullberg, Seppo Lindblom, Paavo Lipponen, Pertti Paasio, Paavo Rantanen, Per Stenbäck, Heikki Talvitie,
Seppo Tiitinen, Paavo Väyrynen.

⁷¹ Simo Mikkonen, ”Kirja-arvio teoksesta Historian käyttö ja väärinkäyttö,” *Historiallinen aikakauskirja* 114, no.2 (2016): 223.

⁷² Ks. Vesa Vares, ”Historia ja julkisuus”, 222–229.

⁷³ Jorma Kallenaatio, *Suomi kylmän rauhan maailmassa*, 98, 139; Kimmo Rentola, ”Suomi kylmässä sodassa.” teoksessa *Suomi
muuttuvassa maailmassa. Ulkosubteiden ja kansallisen itseymmärryksen historiaa*. toim. Erkkä Railo & Ville Laamanen (Helsinki:
Edita, 2010), 301–308; Henrik Meinander, *Tasavallan tiellä*, 328–334, 342–344, 438–439, 489–498.

⁷⁴ Timo Soikkanen, ”Historiankirjoituksen ”etulinja” reaaliaikaan.”, 119–127; Osmo Jussila ”Poliittinen historia” *Historiallinen
aikakauskirja* no. 1 (1983), uudelleen julkaistu teoksessa *Poliittisen historian itsereflektio. Poliittinen historia poliittisen historian tutki-
joiden silmin*. toim. Ilari Lindroos & Jouni Kuukkanen & Heidi Piekka (Turku: Turun yliopiston poliittisen historian tutkimuk-
sia 15, 1998), 69; Vesa Vares, ”Historia ja julkisuus”, 229–239.